

Kapitler af Selskabets historie

AF KIRSTEN HASTRUP

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab blev oprettet den 13. november 1742. I de forløbne 275 år har både samfundet og videnskaben ændret sig markant, men Selskabet er stadig relevant som en kilde til videnskabelig udveksling og omtanke. I dette kapitel skal Selskabets oprettelse og udvikling beskrives; det skal gøres i spring og med udvalgte tematiske knudepunkter. Hensigten er at give læseren en fornemmelse af Selskabet som en levende institution, der altid har været dybt forankret i samfundets historie. I anledning af fødselsdagen starter kapitlet med et tilbageblik på Selskabets oprindelse under kongelig bevågenhed, som stadig er en del af dets selvforståelse, selvom kongemagten som sådan naturligvis også har undergået store forandringer i løbet af de mange år. Den største ændring kom med afskaffelsen af enevælden i 1848, men der har været mange andre mindre ændringer fra monark til monark, som har haft at gøre med såvel rigets skiftende tilstand som med deres forskellige personlige interesser.

Der har også været flere, temmelig forskellige jubi-

læer, som fortjener at nævnes her, fordi allerede de minder os om Selskabets skiftende historiske rammer. I 1842 fejrede man de første 100 år med udgivelsen af Christian Molbechs bog om Selskabets virke i perioden 1742-1842. Bogen er tilegnet den regerende konge, Christian VIII, som spillede en stor rolle i Selskabet også som dets præsident i en tiårs periode 1838-1848, og samtidig hyldes kong Christian VI, vor »første Kongelige Beskytter, Selskabets og de alvorlige Videnskabers oprigtige og velvillige Ven og Forfremmer«. Der blev også slået nogle medaljer, som kunne uddeles efter fortjeneste. I 1892 kunne man fejre 150-års jubilæet; det gjordes med udgivelsen af en fortegnelse over de videnskabelige arbejder, som var blevet udgivet af Selskabet siden 1742. Denne blev omdelt på medlemsmødet den 18. november, hvor Christian IX deltog, men som ellers var »ordnet som et sædvanligt møde,« det vil sige uden særlig festivitas ud over kongens tilstedeværelse, hvilket jo ikke var så lidt. I 1917, hvor man kunne fejre Selskabets 175-års jubilæum, afholdtes et møde den 16. november, igen med deltagelse af kongen, nu Christian X, og 48 medlemmer. Præsidenten, Vilhelm Thomsen, talte og sagde blandt andet, at der egentlig ikke var nogen grund til at fejre dette jubilæum på nogen festlig måde: »Dels er det overhovedet ikke Tider til at holde Fest i, dels er 175, om end en anselig Alder, dog ikke et saa rundt Tal, at man har fundet det nødvendigt at jubilere. ... Det maa overlades til dem, der om 25 Aar er Medlemmer, om og hvordan de da vil mindes det højtideligere Jubilæum, de 200 Aar«. Thomsen sluttede sin tale med disse ord:

Idet jeg endnu engang takker Deres Majestæt, fordi De ved Deres Nærværelse har kastet Glans over denne Mærkedag, vil jeg ønske, at det maa lykkes Deres Majestæt og det danske Folk fremdeles at holde vort Fædreland udenfor den forfærdelige Krig, der nu paa fjerde Aar har hjem-søgt Verden, og at det maa være vort Selskab for-undt, i Ly af den Fred, som vi alle haaber paa, og som dog engang maa komme, at arbejde trøstigt videre til de tohundrede Aar og fortsætte sin fredelige Gerning endnu i en lang Fremtid derefter, til Fremme for Videnskaben og til Ære for vort Fædreland.

FIGUR 1. Kong Christian VI. Selskabets første mæcen og protektor. Formentlig malet af J.S. Wahl (ca. 1730). Tilhører Selskabet.

Det var Første Verdenskrig, som lagde en dæmper på stemningen ved denne lejlighed og gav anledning til at understrege Selskabets nationale forankring og forpligtelse. Jubilæet blev i øvrigt anledning til en beslutning om, at samtlige daværende og fremtidige medlemmer skulle fotograferes, således at man på længere sigt ville have en fuldstændig portrætsamling. Indtil da havde det været en ret sporadisk proces, hvilket naturligvis hang sammen med fotografiets relativt unge alder. Nu er det en selvfølge, at alle nyindvalgte medlemmer fotograferes til årbogen.

Det næste jubilæum var så 200-års jubilæet, som på samme triste vis fandt sted i skyggen af Anden Verdenskrig. Besættelsen gjorde det umuligt at holde en egentlig fest med inviterede gæster; problemet var blandt andet, om man ville være nødt til at invitere repræsentanter for besættelsesmagten. Desuden lå Selskabets protektor, Christian X, syg efter fald fra hest. Man besluttede derfor at holde et møde udelukkende for (indenlandske) medlemmer, som på det tidspunkt talte i alt 66. Niels Bohr var præsident og oplæste et lykønskningstelegram fra kongen, og mens mødet måske var mere festligt end et ordinært møde, var det også præget af krigens alvor. I september 1943 måtte Niels Bohr og hans familie flygte ud af landet. Det mest markante spor af dette jubilæum er Asger Lomholts *Samlinger til Selskabets Historie* i fem bind, hvoraf første bind blev forelagt på jubilæumsmødet, mens det sidste udkom i 1973. Det er en meget vigtig kildesamling til Selskabets historie, som da også er flittigt brugt i dette kapitel.

I forbindelse med 250-års jubilæet i 1992 blev Lomholts Samlinger udvidet med en redegørelse for udviklingen siden 1942, skrevet af Mogens Blegvad, og blandt andet baseret på uudgivne 'Nye Samlinger' fra Lomholts hånd, som dækkede perioden 1943-1973. Derudover afholdtes et festmøde på Københavns Rådhus med Hendes Majestæt Dronning Margrethe II's deltagelse og en festforestilling i Det Kongelige Teater. Blegvad nævner en vis træghed i Selskabets strukturer og procedurer, men fremhæver også den samhørighedsfølelse, der binder forskere af vidt forskellige fagområder og af meget forskelligt temperament sammen og giver sig udslag i både loyalitet og store arbejdsindsatser til gavn for samfundet. Han slutter sit forord på denne måde:

Så at sige alle medlemmer har følt det som en stor berigelse på møderne at høre om andres forskning og at lære dem personligt at kende. Og trods de hæmmende faktorer og de store ændrin-

ger i de betingelser, Selskabet virker under, har man fastholdt hovedsigtet: at virke til fremme for den grundvidenskabelige forskning, og formået at gennemføre reformer, så det under de ændrede betingelser stadig blev muligt at yde en indsats for dette formål.

Denne jubilæumsbemærkning er stadig gyldig. I de seneste 25 år er der igen sket store ændringer, både i samfundet i almindelighed og på universitetsområdet i særdeleshed, som naturligt smitter af på Selskabet. Så meget desto mere opleves Selskabet som en oase af tankefrihed og udveksling af viden uden beregning.

Siden 200-året er der også sket det, at kvinderne er blevet budt med i det gode Selskab. Det første ordinære kvindelige medlem blev valgt ind i 1968. Faktisk havde en vedtægtsændring i 1919 allerede åbnet for denne mulighed, i og med at medlemmer ikke længere betegnede som »mænd«, men som »forskere«. Året efter, i 1920, blev Marie Curie indvalgt som udenlandsk medlem, men så gik der yderligere 48 år, før det næste og første indenlandske kvindelige medlem blev indvalgt. Ved 250-års jubilæet i 1992, var der i alt 12 kvinder, der havde opnået den hæder. Nu 25 år senere, er der 53 kvinder ud af det samlede antal nulevende, indenlandske medlemmer på ca. 250. Det afspejler udviklingen i forskningsverdenen, hvor kvindelige professorer ikke længere er en sjældenhed, om end stadig i omtrent samme mindretal som i Selskabet, omkring 20%. Selvom 275 år ikke lyder særlig rundt, så er det værd at fejre; Selskabet er ikke blot en del af videnskabens og samfundets historie, men også en højst nutidig kilde til videnskabelig inspiration og glæde.

Den historie, der fremstilles i dette kapitel, er kun brudstykker af den større historie, som blandt andet de ovenfor nævnte jubilæumsværker behandler i rige detaljer. Hertil kommer en beskrivelse af nyere tiltag i Selskabets virke. Kort eller langt, et jubilæumsskrift må begynde ved begyndelsen.

Enevælden: Selskabets første 100 år

Siden 1737 havde en lille gruppe kyndige mænd arbejdet med at oprette et møntkabinet, på foranledning af kong Christian VI. Man ønskede en mere systematisk ordening på den kongelige møntsamling, som var blevet grundlagt i 1696 under Frederik III som en del af det Kongelige Kunstkammer på Københavns slot. Samlingen indeholdt materiale fra nær og fjern, og dens bestyrere skulle fortsætte indsamlingen og med tiden forestå prægningen af nye medaljer til minde om

FIGUR 2. Hans Gram, filolog og historiker; udpeget til kongelig historiograf og Christian VI's rådgiver vedrørende Mønt- og Medaljesamlingen. Herfra tog han initiativ til at foreslå oprettelsen af Selskabet, som en slags udvidelse af den Mønt- og Medaljekommission, der skulle systematisere samlingen. Maleri af Johan Salomon du Wahl. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Foto: Hans Petersen

særlige begivenheder i landets historie. Indskrifterne på både gamle og nye mønter og medaljer krævede særlige sprogkunderskaber, og kongen rådførte sig med landets lærde, inspireret af det franske *Académie des Médailles*, stiftet i 1663. Ved den første forvalters bortgang i 1737 valgte den da siddende konge, Christian VI, at benytte chancen til at systematisere indsatsen. Som rådgiver valgte han Hans Gram, og for ham blev det i forbindelse med nye tilgående samlinger tydeligt, at der måtte en højere grad af reel viden til. Til at forestå et sådant projekt, som indebar et større arbejde med identifikation og katalogisering, nedsattes en Mønt- og Medaljekommission, som fungerede under det danske kancelli, hvor Johan Ludvig Holstein var oversekretær.

Det var i forbindelse med denne kommissions arbejde, at man først drøftede oprettelsen af et lærd selskab i lighed med det svenske antikvitetsakademi, på forslag af Hans Gram, der var kongelig historiograf. Holstein rejste spørgsmålet over for kongen, som svarede i et brev af 16. juli 1742:

Er hat gantz recht darin, dasz es einem Lande Ehre und Hochachtung bey den Fremden macht, wen man gleich wie in Schweden die Antiquiteten, so sich im Lande befinden, bekant macht, und da Er Aufseher der Academie zu gleich mit ist, auch hierzu selber scheinet Lust zu haben, so gehet es gahr wohl an, dasz man es hier so macht wie in Schweden, und wünschen wir, dasz Er diesen künftigen Winter dieses so nützliche Werck im Gange bringen möge.

[‘Han har ganske ret i, at det giver et land ære og højagtelse hos de fremmede, når man ligesom i Sverige gør de historiske mindesmærker, som befinder sig i landet, kendt. Og da Han samtidig også har overopsynet med universitetet og desuden synes selv at have lyst dertil, så passer det sig vel også, at man gør her som i Sverige, og vi ønsker, at han i den kommende vinter må igangsætte dette så nyttige værk’].

Denne kongelige opmuntring til oprettelsen af et lærd selskab var en vigtig brik i Selskabets etablering; bemærkningen om det svenske akademi viser, at Christian VI ikke ville stå tilbage for nogen, slet ikke naboerne. Inden Selskabet formelt blev oprettet senere samme år, havde Holstein set sig yderligere omkring, og med henvisning til blandt andet den portugisiske konges oprettelse af et Collegium Historicum blev Selskabets interessesfære udvidet til ikke kun at være antikviteter, men historie i bred forstand. Dette er ikke stedet at gå nærmere ind i detaljerne i den videre udvikling fra idé til konkretisering, men nævnes skal det, at Holstein anså det for afgørende for et sådant selskabs fremgang, at det fik »Deres Kongl. Majestets Høye og Allernaadigste Approbation, samt Protection«. Det fik det, og Selskabet tog form.

Allerede ved det stiftende møde i Selskabet, den 13. november 1742, blev væsentlige dele af det oprindelige forslag ændret. Ikke mindst blev selve retningslinjerne ændret fra, at Selskabet skulle være et collegium til fremme af studiet af antikviteter og historie, til at det skulle være et mere universelt Selskab til fremme af viden om almindelighed. Det skulle deles i tre klas-

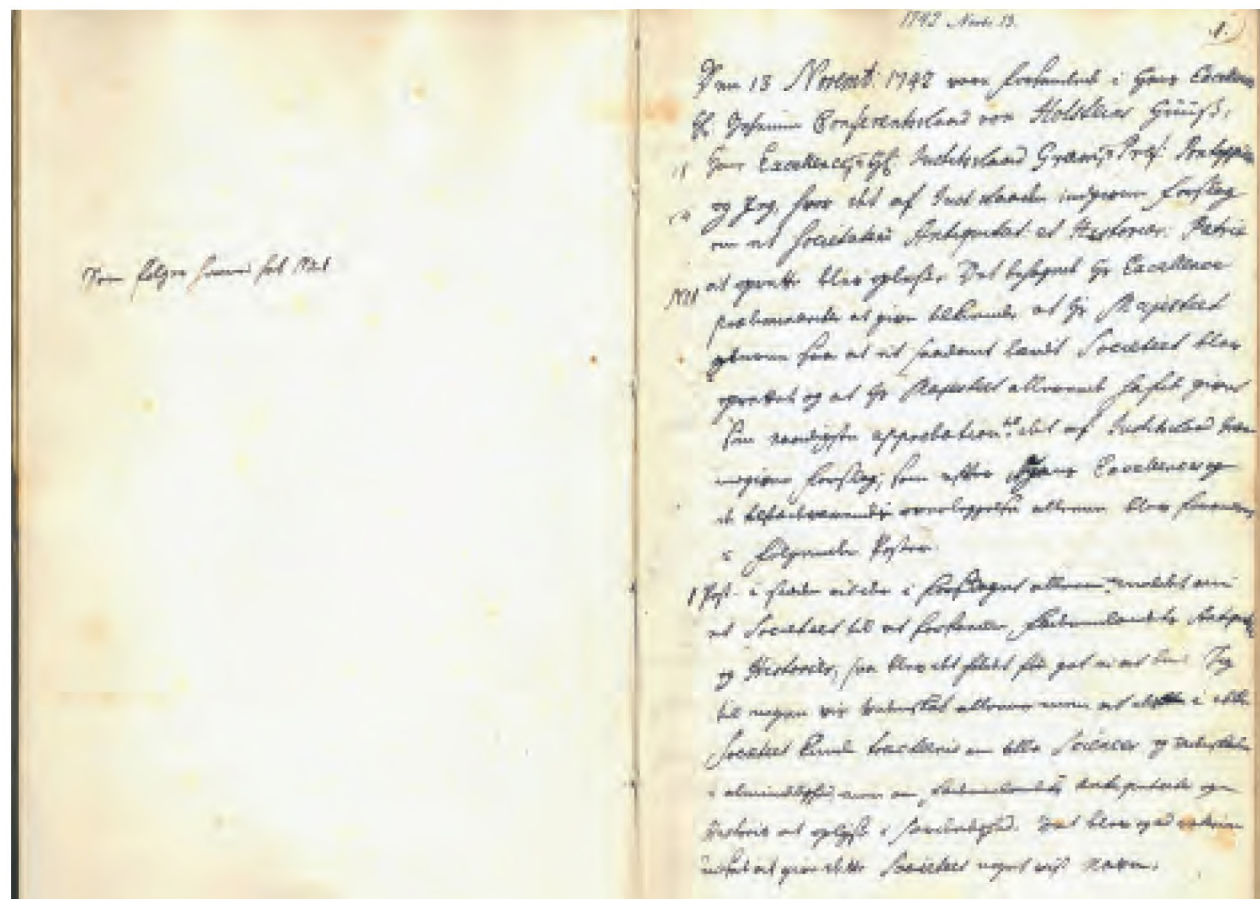
FIGUR 3. Johan Ludvig Holstein, lensgreve og oversekretær i Danske Kancelli (svarende til statsminister). Holstein var medlem af Mønt- og Medaljekommissionen, som fungerede under kancelliet, og han var det direkte bindeled mellem Mønt- og Medaljekommissionen og kongen, ligesom han blev det mellem kongen og Selskabet. Portræt malet af U. F. Beenfeldt. Tilhører Selskabet.

ser, for det første: æresmedlemmer, det ville stort set sige adelige støtter og ledende skikkelser i samfundet; for det andet: almindelige medlemmer, omfattende fremragende professorer; for det tredje: en klasse af adjunkter og fremmelige studerende. Således var forslaget, men der blev stadig fremsat nye forslag, og der gik faktisk mere end 30 år, før Selskabet fik en egentlig statut med tilhørende forretningsorden. Den første præsident, initiativtageren Holstein, havde et nært forhold til kongen, med hvem han drøftede alle sager vedrørende Selskabet direkte, og som han undertiden måtte følge på rejser med aflysning af møder i Selskabet til følge. Til gengæld nød Selskabet generelt godt af den nære forbindelse, og Holstein så til, at mønt- og medaljesamlingen ikke blev glemt.

På det stiftende møde bestod deltagerne af en lille gruppe mænd forsamlet i hans excellence, gehejme-

konferensråd von Holsteins hus. De besluttede at følge det forslag om oprettelse af et *Societas Antiquitatum et Historiarum Patriæ*, som blev oplæst. Ud over Holstein

FIGUR 4. Udsnit af mødeprotokollen fra det stiftende møde i Videnskabernes Selskab 13. november 1742, skrevet af Henrik Hielmstjerne (født Henrichsen). Selskabets arkiv.

deltog justitsråd Gram, professor Erik Pontoppidan og sekretær i det danske kancelli Henrik Henrichsen (senere Hielmstjerne); sidstnævnte blev udvalgt til at føre protokollen for det nye selskab. Han var i den forstand Selskabets første sekretær. Asger Lomholt, som i 1942 begyndte sin flerbindsudgivelse af Selskabets historie i anledning af 200-året for dets indstiftelse, betoner, at når det netop blev disse fire mænd, som startede Selskabet, så skyldtes det, at de alle allerede var involveret i møntkommissionen og derfra både kendte til hinanden og til de europæiske forbilleder. På mødet den 13. november 1742 gjaldt det et forslag fra Hans Gram om oprettelsen af et Collegium Antiquitatum. Forslaget havde følgende ordlyd:

N° 1.

1. Et Collegium Antiquitatum, jelskab
 indrettes, at det end med Dens Kongl. Mæjst.
 til fornøjelse og fædernelandet til Ære,
 bør sættes til Objectum, alle alene de saa
 kaldte Antiquitates stricto sensu, seu scilicet
 Monumenta Vetera, Ritus antiquos, Leges
 Constitutiones p. Reliquias paganismi & Pa-
 pismi, Rem numismaticam, Lingvam Septen-
 trionis priscam, og hvad ellers altsam til Stu-
 dium antiquarium forer; men tillige ogsaa
 alle selsk. Historier, i særdeleshed Selsk.
 Danmark og Norge, og derunder liggende
 Provincer og Lande angaaer. Paa lige Maade er
 det indrettet i Sverrige, og derfor kaldes Colle-
 gium Historiarum & Antiquitatum, alle
 grund sig alt paa saavel i de nyere, som
 i de gamle Historier, siden An. 1662. og paa
 og udgivet, som end paa af den An. 1690.
 paa Latine og Svensk trykte forteg-
 nelse. I Portugal hafver den nu regerende Konge
 K. Johannes V. stiftet et lige institutum, som kal-
 des alene Collegium Historicum, men befatter tillige i
 sig alle de samme Ting, som forommeldt.

2. Til stadant at det, naar det skal stiftes ud
 og sættes i Gang, skal
 1. Dens Kongl. Mæjstets Bøje og Illermaal sigt
 Approbation, samt Protection.
 2. Dens Bøje af Mæjstet, der tillig er af Kongen
 og vidtens Befordring af Selsk. Studier.
 3. Begynde Membra (A) til Raadferer og
 Bøger, (B) til Indtækt, og (C) til Medarbejder og
 Selskabsmedlemmer.
 4. Materialia, og begynde forraad af de
 Ting, som end og Selsk. der skal indrettes.

Et Collegium Antiquitatum, saaledes indrettet, at det kand vorde Deres Kongl. Maj^t til fornøjelse og fædernelandet til Ære, bør hafve til Objectum, ikke alene de saa kaldede Antiquitates stricto sensu, hoc est, Monumenta vetera, Ritus antiquos, Leges, Constitutiones p. Reliquias paganismi & Papismi, Rem numismaticam, Lingvam Septentrionis priscam [‘mindesmærker i snæver forstand, det vil sige gamle mindesmærker, gamle skikke, love, bestemmelser foruden overleveringer fra hedenskabet og papismen, numismatiske sager, det gamle nordiske sprog’], og hvad mere ellers til Studium antiquarium hører; men tillige ogsaa den hele Nordiske Historie, i særdeleshed Hvad Danmark og Norge, og derunder liggende Provincer og Lande angaaer. Paa lige Maade er det indrettet i Sverrige, og derfor kaldes Collegium Historiarum & Antiquitatum, tilegnende sig alt hvad saavel i de nyere, som i de gamle Historier, siden An. 1662. er skrevet og udgivet, som kand ses af den An. 1690. paa Latine og Svensk trykte forteg- nelse. I Portugal hafver den nu regerende Konge K. Johannes V. stiftet et lige institutum, som kal- des alene Collegium Historicum, men befatter tillige i sig alle de samme Ting, som forommeldt.

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, som det endnu ikke hed, blev på den vis oprettet i 1742 midt i den europæiske oplysningstid, som satte gang i videnskaben og kortlægningen af alverden. Det skal forstås ganske bogstaveligt; den historiske dagsorden ledsagedes af en kartografisk bestræbelse, som ud over de geografiske koordinater ogsaa omfattede naturforhold af enhver slags, foruden kultur- og sprogforhold. Den nye viden, der blev indhentet i oplysningstiden, gav anledning til universelle klassifikationssystemer, som ordnede både natur og kultur i arter og klasser. Der skulle bringes orden på verden efter videnskabens bedste metoder. I det lys er det forståeligt, at ogsaa Selskabet fra første færd blev inddraget i en bredspektret oplysningsbestræbelse, som tilføjede en højst aktuel dimension til det antikvariske og historiske program.

FIGUR 5. Hans Grams plan for oprettelsen af Videnskabernes Selskab, af 13. november 1742. Selskabets arkiv (se s. 88).

FIGUR 6. Erik Pontoppidan, teolog og professor, biskop i Bergen. Ud over sine teologiske arbejder udgav Pontoppidan historiske og topografiske værker om både Danmark og Norge. Han var én af de stiftende medlemmer af Videnskabernes Selskab. Maleri af ubekendt kunstner. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Foto: Hans Petersen.

Kong Christian VI, som var Selskabets første protektor, af navn såvel som af gavn, bevilgede 1000 rigsdaler af partikulærkassen blandt andet til udstikning af medaljer, som stadig var i høj kurs, men perspektivet var allerede videre. Med bevillingen fulgte nemlig et reskript, dateret 11. januar 1743, som besejler den kongelige protektion og den økonomiske støtte, og følger nogle af kongens egne synspunkter til Selskabets fremtidige virke, i første omgang under Holsteins forsæde:

Saa skulle dette end ogsaa være os kiært, hvis J, foruden denne Eders ommelte Forretning, ville tillige og ved selv samme leilighed, allerunderdanigst være betænkte paa, endnu at gaa videre, og at foretage Eder flere deslige ting at besørge, besynderligen ud af saadanne lærde og nyttige Materier, hvilke J kunde skjønne at være os til behag, Fæderne Landet og nationen til ære, og videnskaberne til Jllustration og forbedring.

Her iblant J først og fremmest maa lade Eder være angelegen, alt hvad som til vore Rigers og landets Historier baade i almindelighed og i stykke viis, samt til dens Geographie, Sprogene, og alle gamle saavelsom og nyere Sager henhører, være sig hvad som helst deraf enten allerede maatte være Eder bekiendt, eller ved nøyere eftersøgning, fliid og studering fremdeeles kunde opdages, at J da alt saadant tiid efter anden udi Eders jevnlig-holdende forsamlinger, under din Geheime Conferentz Raad von Holsteins præsidio og direction, frembringer, og siden med hinanden overlegger, hvad som maatte være tienligt, samt anstændigt, deraf at udgive for lyset.

At udgive for lyset – en fin beskrivelse af meningen med videnskaben i oplysningstiden. Kongen fortsatte med at sige, at det naturligtvis skulle stå Selskabet frit også at interessere sig for andre videnskaber. Holstein tog dog den formulerede opgave meget alvorligt, og det fremsatte program for Selskabets virke blev flittigt fulgt; afstanden mellem Holstein og kongen var meget kort. Den første tid fungerede Selskabet mere eller mindre uden faste retningslinjer, blot overladt til de endnu relativt få medlemmers sans for formalia og Holsteins forsæde. Den oprindelige beskrivelse af Selskabets arbejde, som blev vedtaget af de fire stiftende medlemmer, sagde meget lidt om Selskabets interne organisation eller om de formelle rammer for arbejdet.

Allerede ved det stiftende møde havde man dog som nævnt ovenfor drøftet kriterier for medlemskab, og på Grams forslag fremlagdes en liste over fremragende lærde, der kunne være værdige som medlemmer. Lomholt beskriver det således:

Ligeledes fremsattes i Forslaget en Plan om Fordeling af Medlemmerne »til (a) Raadførere og Censores, (b) til Arbeidere, og (c) til Medarbeidere og Handtlangere«, eller som de benævnedes i Forhandlingsprotokollen henholdsvis: en første Klasse bestaaende af *Membris honorariis*, en anden Klasse af *Membris ordinariis* og en tredje Klasse af *Adjunctis*. Af disse tre Medlemskategorier tilhørte den første, nemlig Æresmedlemmerne, med en enkelt undtagelse Selskabets første Hundredaar, medens Forslaget om den tredje Klasse, Adjunkterne eller Eleverne ... aldrig blev til Virkelighed. Den anden Klasse, de ordentlige Medlemmer, rummede derimod hele det store Tal af Forskere.

Blandt æresmedlemmerne var oprindeligt en del adelsmænd, som havde en interesse i sagen, og hvis støtte kunne fremme Selskabets sag. Med vedtægten i 1839 faldt denne kategori ud; nu hed det kort og godt: »Selskabet optager som Medlemmer saadanne Mænd, hvis Kundskaber og videnskabelige Aand giver grundet Forventning om, at de vil virke for Selskabets Øjemed«.

Det første forlæg til en form for forretningsorden foreligger i et manuskript i Det Kongelige Bibliotek; Holstein havde tydeligvis haft det til overvejelse, og havde redigeret og forkortet det væsentligt. Heri formuleres muligheden for en opdeling i klasser af en helt anden slags end den først foreslåede: 1. *literaria* (herunder filologi, historie og antikstudier), 2. *physica* (herunder også medicin) og 3. *mathematica*. Ethvert medlem skulle ved optagelsen erklære, hvilken klasse han ønskede at tilhøre, og det skulle tillades medlemmerne at udeblive ved forelæsninger oplæste af medlemmer fra de andre klasser, hvis de ikke fandt fornøjelse i at høre dem. Dette gjaldt uanset, at forelæserne samtidig skulle indpodes at fatte sig i korthed. Nu, 275 år senere, er selve den tværvidenskabelige dialog et kernepunkt i Selskabets virke. Der er nu to klasser, en matematisk-naturvidenskabelig og en humanistisk-samfundsvidenskabelig, og ved hvert eneste møde er der en meddelelse fra begge klasser. Nu som dengang kan vægtige indlæg og andre skrifter fra medlemmernes hånd udgives af Selskabet.

I samme udkast til en form for forretningsorden lægges der også planer for antallet af ordinære medlemmer, og det overvejes, om man skulle gøre alle Københavns Universitets professorer, som der dengang var 14 af, til medlemmer udover de fire allerede udpegede *officii* – Holstein, Gram, Pontoppidan og Hielmstjerne. Hvis hver af disse professorer afholdt en forelæsning hvert år, ville man allerede have stof nok til en årlig publikation (på latin), som kunne styrke kongerigets anseelse i udlandet.

Disse forelæsninger, eller *specimina*, skulle fremføres for resten af Selskabet, så de »andre membra kunde sige, om de vidste noget, hvormed de kunde forbedre Autoris invention og observation«. Det er stadig tanken med de videnskabelige møder i Selskabet, at fagene skal lære af hinanden. Naturligvis er tiden i alle henseender en anden, hvad angår udveksling og publicering, men den bærende ide med at føre en redelig videnskabelig samtale på tværs af specialiseringer og faglige holdninger er stadig gældende. I vore dage er der ikke fire eller 14 medlemmer til stede, men som regel mellem 65 og 85; diskussionen er tilsvarende livlig.

Det er den, der bekræfter det fælles anliggende: at føre en videnskabelig samtale på tværs af fag og interesser.

I 1740'erne var det et stort spørgsmål, hvorvidt Selskabet skulle publicere sine arbejder på latin, som det først havde være foreslået og ivrigt forsvaret af Gram. Han måtte bøje sig for argumentet om, at eftersom tanken altid havde været, at Selskabets arbejde skulle komme landet og landsmændene til gode, blev dansk til det officielle udgivelsesprog. I nyere tid har andre sprog vundet indpas, ikke mindst engelsk.

Protokoller og retningslinjer forblev sparsomme indtil 1759, hvor et nyt forslag til Selskabets indretning, udarbejdet af Christian Hee, blev forelagt. Han så gerne, at Selskabet fik egne økonomiske midler, men hvis dette ikke kunne lade sig gøre, så kunne man måske pålægge universitetets skiftende rektorer og professorer at arbejde aktivt for Selskabet. Samtidig fremførte han et forslag om at sidestille teologien med de andre videnskaber og gøre det muligt at optage gejstlige og andre teologer. »Tracteres dend Moralsche philosophie som en Viidenschab og admitteres udj Academieerne, hvorfor da icke theologien, hvis motiver releverer moralen til den højeste Grad?«. Det har med større eller mindre mellemrum været et emne for diskussion i Selskabet lige siden. Teologer kan naturligvis blive medlemmer på baggrund af en videnskabelig indsats, men ikke med henvisning til et kirkeligt embede eller et moralsk standpunkt. Det ovenfor nævnte forslag om en vis formalisering af Selskabets virke afstedkom i det hele taget nogen diskussion, og Selskabet måtte fortsætte uden egentlige vedtægter længe endnu.

Da Holstein døde i 1763, blev grev Otto Thott valgt til hans efterfølger. Han arbejdede videre på samme stilfærdige linje, som tillod Selskabet at virke roligt »uden andre Vedtægter end Traditionens uskrevene Lov«, indtil han i december 1770 blev frataget alle sine offentlige hverv af politiske grunde. Struensee havde overtaget magten fra den syge kong Christian VII, og adskillige tidligere velanskrevne og kongetro embedsmænd faldt mere eller mindre i unåde. Det gjaldt blandt andet udenrigsministeren (Bernstorff) og altså præsidenten for Videnskabernes Selskab, samt universitetets rektor; Thott flyttede umiddelbart til sit gods på Gavnø. Det er interessant, at Struensee overhovedet interesserede sig for de videnskabelige institutioner, som foruden Selskabet også omfattede universitetet. I begge tilfælde erklæres det i kongens navn, at de to institutioner ikke længere vil kunne udnævne en leder, men at de i øvrigt skal passe deres arbejde.

FIGUR 8. Henrik Hielmstierne, dansk-islandsk gehejmeråd og historiker. Han var født Henrichsen men blev ophøjet til adelsstanden i 1747, hvorefter han antog navnet Hielmstierne. Han var et af de stiftende medlemmer af Videnskabernes Selskab og dets første sekretær. I 1776 blev han dets præsident. Portræt malet af C. A. Lorentzen efter Jens Juels portræt. Tilhører Selskabet.

Det minder os om den særlige situation, Selskabet (og resten af landet!) stod i under Enevælden. Selskabet var under stærk indflydelse fra kongemagten, som ikke alene havde sikret dets oprettelse, men som også havde stor indflydelse på valget af præsident, og som altså også kunne afsætte samme, om end her via stedfortræder. Begivenhederne i 1770 af medførte naturligt nok en del røre i Selskabet og afstedkom blandt andet endnu en diskussion af dets interne organisation. Sekretæren, Hielmstierne, skrev den 7. januar 1771 til Selskabets medlemmer, som på det tidspunkt talte omkring 45:

Da hans Majestet, effter indlagde Cabinets Ordre til Viidenskabers Societetet, har befalet, at en Plan til Videnskabernes Flor og Udbreedelse med forderligst skulle forfærdiges og til endelig Resolution indstille; saa maatte det behage de Høystærede Herrer Membra, herpaa at være betænkt og enhver gjøre et Udkast til sine Tanker; da Mand dereffter i en Samling kunde samtlig overveye, hvorledes den heele Plan best kunde sammenføyes.

På et efterfølgende møde i Selskabet diskuteredes der flittigt, og en del af de fremsatte forslag findes om ikke i original, så i senere udformninger, hvorom man stemte. På et møde i marts 1771 vedtoges en endelig skrivelse, som Hielmstierne kunne tilsende kong Christian VII. I den første paragraf spurgtes majestæten, om han ville bæere Selskabet med at være dets protektor, og om han tillige ville give det de fornødne lokaler på et af sine slotte, hvor de kunne samles og opbevare bøger og andre ting, idet ingen medlemmer havde så rummelige værelser. Hielmstierne udbad sig også lidt møbler eller lidt penge til at indkøbe sådanne for.

I den næste paragraf bad han om tilladelse til at vælge nok så mange medlemmer, som man fandt tjenligt, og, når der var medlemmer nok, så at inddele dem i de tidligere nævnte klasser. I de efterfølgende paragraffer nævnte Hielmstierne, at han ikke ville trætte Majestæten med at fremsætte konkrete forslag til statutter, men nu da Majestæten ikke længere ønskede en fast præsident, anmodedes han om at tillade, at Selskabet af sin midte hvert år udpegede en direktør, hvis rolle primært skulle være ordførerens. Derefter bad Hielmstierne om en fornyelse af de økonomiske aftaler og ikke mindst om selv at blive tilstået et årligt revenu på først 200 og siden 300 rigsdaler for sin virksomhed som sekretær.

Det interessante spil er her, at Selskabet stadig henvendte sig til sin konge, som om hans position var uændret. Svaret kom imidlertid først i et kongeligt reskript af 5. oktober 1774, tre et halvt år senere; da var Struensee henrettet og staten så småt begyndt at vende tilbage til mere normale tilstande. I det nævnte reskript til Selskabet opfyldtes samtlige de ønsker, Hielmstierne havde fremsat, så det var værd at vente på. Kongen gav tilsagn om at være protektor, og trods den tidligere ordre om, at man ikke måtte have en præsident, kunne kongen nu se, at det behøvedes. Om præsidenten siges det, at han ikke alene skulle have videnskabelig indsigt, men også gennem sit embede og person være »sær distingverede og give ham adgang til Os« - altså kongen selv, som fra starten var aktivt involveret i Selskabet. Kongen meddelte desuden, at han ville stille værelser, møbler og brænde til rådighed for Selskabet. Det overlodes medlemmerne selv at udarbejde deres statutter og at vælge medlemmer inden for de nævnte klasser. Desuden sikredes økonomien.

Det kongelige reskript var af afgørende betydning for Selskabet, som nu ikke længere skulle være direkte underlagt kongen, eller for den sags skyld en enerådende præsident. I februar 1775 genoptog Selskabet sine møder efter års mere eller mindre komplet stil-

Paa Grund og i Følge af Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Befalinger af 5. October 1774. og 18. Januar 1776. bleve følgende Artikler den 12. April 1776. i det Kongelige Videnskabers Selskab vedtagne.

§. 1.

Ordentlig Votering skal skee ved en Kugle, som lægges i en liden Kasse, inddeelt i tvende Rom, hvoraf det ene betyder

IV

tyder Ja, og det andet Ney. Kassen er oventil bedækket, saa det ikke sees, enten den Voterende lægger Kuglen i den høire eller venstre Afdeeling.

§. 2.

Forinden nogen til Medlem antages; maae han først bringes i Forflag i eet Möde og i det næstfølgende Möde bliver det besluttet, og, om ordentlig Votering giøres fornöden, ved Stemme - Kassen afgjort, om han skal antages eller ei. De Medlemmer, som ikke bivaanede det Möde, hvori Forflaget skeede, bör Sekreteren give Efterretning om det forestaende Val, og kunde nogen ikke selv indfinde sig dertil, staaer det ham frit for at indsende sin Stemme skriftlig til Sekreteren. Naar en tredie Deel af de Voterende er imod Antagelsen, hindres den, og kan

stand, og i 1776 forelagdes endelig et egentligt forslag til statutter i syv paragraffer med beskrivelse af indvalgsprocedure, mødereglers, protokol og forelæsningsregler. De blev vedtaget på et møde den 12. april 1776.

Siden blev de diskuteret, ændret og udbygget mange gange, men det meget vigtige skridt mod en vedtægtsbestemt virksomhed var nu taget. Et enkelt tillæg til de første statutter fortjener at bemærkes. I 1780 blev der nemlig vedtaget en § 8 i tillæg til de syv første:

Selskabet vil anskaffe sig en jernbeslået Kasse med tvende Laase, hvortil den ene Nøgel skal være i Præsidis, den anden i Sekreterens Gjemme. I denne Kasse skal forvares: a) Selskabets Obligationer. b) Reede Penge. c) Medailler. d) Inventarier. e) Kongelige Ordres, hvoraf Copierne skal indføres i en Bog, som siden af Sekreteren skal vedligeholdes. f) Andre Documenter af Vigtighed. g) Reviderede og deciderede Regnskaber, som hvert tiende Aar kan udtages og under Forsegling i Archivet bevares.

FIGUR 9. Uddrag af Selskabets første egentlige statutter eller vedtægter fra 1776; trykt i 1780. Det var første gang, der forelå nedskrevne regler for indvalg, mødevirksomhed og protokol.

FIGUR 10. Pengekisten, som Christian VII skænkede Videnskabernes Selskab i 1780 med henblik på at sikre Selskabets penge og regnskaber. Der fandtes kun to nøgler; den ene i præsidentens varetægt, den anden i sekretærens. Kisten står stadig på Selskabets administrationsgang.

Faktisk blev pengekasen skænket af kong Christian VII selv, og den jernbeslåede kiste findes endnu i Selskabet, hvor man ind i mellem stadig kan ønske sig tilbage til en verden, hvor virksomheden kunne rummes i én kiste, beskyttet af to låse.

De første mange præsidenter var mere eller mindre direkte udpeget af monarken; de var enten adelige eller på anden vis fornemme embedsmænd, men ikke nødvendigvis videnskabelige personligheder. Under de givne vilkår var de udmærkede præsidenter, der forhandlede direkte med kongen og formidlede majestættens resolutioner, som de fik taget til efterretning. Denne periode kulminerede med, at Prins Christian Frederik, senere kong Christian VIII, selv varetog præsidentembedet 1838-1848. Han blev valgt med 21 ud af 23 afgivne stemmer. På det første møde, hvori Prinsen deltog, holdt han en tale til Selskabet, hvor han blandt andet sagde:

Dette Ønske: at Selskabet fremdeles maae bringe

Fædrelandet megen Ære og Videnskaberne riig Fremvæxt, deler jeg med Dem, mine Herrer, idet jeg første Gang indtager det Forsæde, hvortil Deres Tillid har kaaret mig; ja, jeg henvender dette Ønske til Dem, mine Herrer, som bedst kunne sørge for dets Opfyldelse, og hvis Fortjenester af Videnskaberne borge for at vore Forventninger ei skulle vorde skuffede. Dog fremfor alt lad mig takke for det hædrende Valg ... Omsorgen for Selskabets Navnkundighed maae jeg overlade Videnskabsmændenes Iver og lærde Virksomhed, men med redelig Villie skal jeg visseligen komme Selskabets Ønsker imøde, søge at bortrydde de Hindringer, som kunne standse dets Foretagender, og saaledes bidrage hvad jeg formaaer til at Selskabet kan opfylde sin for Videnskabernes Fremme saa gavnlige Bestemmelse, ved samdrægtig Medvirkning af Videnskabsmænd i forskellige, skjønt i Aanden beslægtede Fag, at udrette meere end den Enkelte formaar.

Prinsen fortsætter med at beskrive, hvordan medlemmerne af Selskabet kan forelægge og dermed afprøve nye ideer for hinanden, og glæder sig over at kunne tage del i dette rige arbejde. Til slut overbringer han den siddende monarks bifald af kronprinsens valg til præsident. Det kongelige adjektiv i Selskabets navn blev aldrig mere substantielt end i denne periode. De første to år, mens prins Christian stadig var kronprins, deltog han i 21 ud af 24 møder; efter tronbestigelsen deltog Christian VIII i hvert fald i Selskabets møde hvert år i marts måned, hvor budgettet skulle vedtages, et møde, der af samme grund holdtes i det kongelige palæ.

Selskabet er fortsat under kongelig protektion, ligesom det begyndte; enevælden er afskaffet, men den nuværende protektor, Hendes Majestæt Dronning Margrethe II, spiller stadig en væsentlig rolle i Selskabets selvforståelse.

Oplysningstiden: Rigets kortlægning

Da Videnskabernes Selskab blev grundlagt, var det oplysningstid i Europa; det var en del af forklaringen på, at man i mange lande oprettede lærde akademier, hvis opgave det netop var at samle og formidle viden. Det var tiden for de store oversøiske ekspeditioner, som havde taget ny retning og ny fart efter Columbus' opdagelse af den nye verden; ekspeditionerne bidrog i sig selv til en accelererende videnstørst. Møntsamlingsen havde måske været den danske konges første anliggende, men som gengivet i reskriptet ovenfor anså kongen også opgaven med at belyse »vore Rigers og Landets Historier baade i almindelighed og i stykke viis, samt til dens Geographie, Sprogene, og alle gamle saavel som og nyere Sager« for særdeles vigtig.

Kong Christian VI lagde selv ud med at bede om bistand til beskrivelsen af sin norske rejse, som havde fundet sted i 1733. Beskrivelsen havde trukket ud, selv om kobberstikkere og andre havde været i gang i længere tid. Holstein foranledigede Selskabet til at påtage sig opgaven, men det løb lige så stille ud i sandet, og efter kongens død i 1746 blev det opgivet efter mange forgæves forsøg og spildte kræfter. Christian Molbech skriver høfligt om dette arbejdes fallit i sin jubilæumsbog fra 1843: »At dette foretagende, naar vi see hen til Tiden og de Omstændigheder, hvorunder det maatte have været udført, ikke ville have givet enten Kongen eller Historien noget reelt Udbytte, maa vel indrømmes«. De videnskabelige landvindinger ved netop denne rejse var små, og Molbech nævner både en utidlig sparsommelighed og forkerte valg af skrivere og

FIGUR 11. Kong Christian VIII; som kronprins blev han valgt til præsident for Selskabet (i 1838) og fortsatte til sin død i 1848. Malet i tidsrummet 1806-1809. Deponeret i Selskabet af Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

tegnere som en del af grunden. Til gengæld priser han Selskabets villighed til at gøre forsøget:

Imidlertid bliver det dog ikke mindre vist, at man slet ikke nok kan rose den Maade, hvorpaa Selskabet, om endog endnu i sin Barndom og med utilstrækkelige Kræfter, tog sig af dette Hverv, der i det mindste vel i Tider, som laae Reisens Udførelse nærmere, ikke lidet har interesseret Kongen. Det er bekiendt, at Christian VI. har været en af de meget faa danske Konger der, og det endog ledsaget af sin Dronning, har gjort Landreisen giennem Norge fra Christiania til Trondhiem, og derfra endnu Reisen til Bergen, samt videre til Christiansand.

Rejsen selv var besværlig og havde sikkert været adskillige skildringer værd; et helt hof, »i den Tids vidtløftige Skikkelse« skulle flyttes over fjeldveje og gennem skærgårde. Manglen på videnskabeligt udbytte i form af en samlet beskrivelse med billedgengivelser er ikke det væsentligste i vores sammenhæng; det er derimod kongens personlige engagement i det program, han så for Selskabets virke. Han ville kende hele sit rige; oplysningstiden havde bidt sig fast sammen med enevælden.

Christian VI's efterfølger, Frederik V, fortsatte den lagte linje over for Selskabet, som for alvor kunne begynde at indfri et større kartografisk projekt, der i hovedsagen kom til at handle om Danmark. Kortlæg-

ning var under rivende udvikling; nye metoder opstod. Allerede omkring 1579 havde Tycho Brahe foretaget den første triangulation i Norden, der omfattede Øresundsregionen, med udgangspunkt på Hven. I historien om Danmarks kortlægning beskriver N.E. Nørlund Tycho Brahes arbejde som af hidtil uset nøjagtighed og omfang, og tilføjer: »Han blev derved en af Grundlæggerne af den moderne Naturvidenskab, hvis Princip er at raadspørge Naturen og ikke nøjes med teoretiske Spekulationer«. En tidlig opmåling af hertugdømmerne fandt sted i 1638-1648, og de kobberstukne kort blev udgivet i 1652. Det var allerede længe siden, og nu ønskede kongen, at Selskabet skulle påtage sig opgaven med at kortlægge hele Danmark på bedste videnskabelige vis. Nørlund, som var tidligere præsident i Selskabet, sætter denne kortlægning i historisk perspektiv, og hans bog om kortlægningen af Danmark udkom i forbindelse med fejringen af Selskabets 200-års jubilæum.

Denne komplicerede kortlægningsdagsorden blev hjulpet på vej af en ung student, som i februar 1757 indsendte et forslag til Selskabet, der var stilet til kongen. Den unge mand, Peder Koefoed, tilbød at lave præcise kort over hele Danmark; han bad ikke om nogen løn for arbejdet, udover at blive udnævnt til professor i matematik i Odense. Koefoed talte godt for sig, og udover at beskrive sine studier, opfindelser af mekaniske indretninger og erfaringer med kortlægning henviser han også til sin afstamning fra »de Bornholmske adelige Koefoeder, som 1658 som Hoved-Mænd udviiste deres allerunderdanigste og pligtskyldigste Troskab ved Bornholms Erobring«, og som angiveligt havde foranlediget den daværende konge, Frederik III, til at love deres slægter og efterkommere passende embeder.

I Selskabet drøftede man, hvordan kortene skulle indrettes, uden at man dog kunne nå til en endelig plan; man var på ret usikker grund. Det blev dog besluttet at lade den unge Koefoed begynde med Københavns Amt, og når det var gjort, kunne man undersøge det og se om de kort, der kom ud af det, var pålidelige. Forslaget behandledes den 7. februar 1757, og allerede den 25. februar modtog selskabet et reskript fra Frederik V (via Holstein) med et meget positivt svar. Kongen henviser dels til, at alle de landkort over hans riger og lande, som findes, er utilforladelige, dels til det forhold, at næsten alle de europæiske nationer nu beflitter sig på at lave præcise kort over deres lande, og på den baggrund anbefaler han varmt (og omstændeligt) den unge Koefoeds projekt. Igen gjaldt det om ikke at stå tilbage for andre lande.

Sagen blev bragt op igen på Selskabets møde den 7. marts 1757, og Peder Koefoed kunne gå i gang. De forhåndenværende landmålerinstrumenter var ikke gode nok til at indfri hans ambitioner, så han måtte først lade fremstille et »Horizontal- og Vertikal-Vinkel-Instrument efter egen Invention og Tegning«. En beskrivelse af dette instrument blev sammen med det færdige kort over Københavns Amt forelagt Selskabet den 13. november 1758. Man var tilfreds med arbejdet, og Koefoed fortsatte med at opmåle Roskilde og Frederiksborg amter. Han døde dog i august 1760, inden disse kort var færdige, og hele kortlægningsprojektet skulle tages op til fornyet overvejelse, herunder ikke mindst hvad angik dets bekostning.

I 1761 forelagde Selskabet kongen en ny plan for kortlægningen af riget, og kongen svarede tilbage i en resolution af 26. juni, hvori han bifalder den fremsendte betænkning. Han skriver i første paragraf, som udgør én lang sætning:

At her er ey Spørrsmål om den geometriske eller specielle Opmaaling, men alleene om den geographiske og generelle, hvorved bliver fastsat, hvor meget Land og Vand haves udi et Rige, hvorledes begge ere beliggende mod hverandre til almindelig Brug og Nytte, og som viiser alle Kiøbsteders, Kirkers, Slotters, publique Bygningers, Fabriquers og Herregaarders indbyrdes Situation og Distancer, Søernes Tall og Størrelse, tilligemed deres Odder og Bugter, Skovenes ohngeferlige Omkreds og Størrelse, Landveyens saavelsom Aacers og Bekkers Gang med deres betydelige Bugter, men i sær Landets Strandbredder og Søekyster, med derhos beliggende Skiær og Klipper, hvilken sidste Landmaaling har en stor Influence udi et Lands Forsvar, enten til at bedække Kysterne, eller i Tilfælde at reglere Krigs Operationerne, men i Besynderlighed i Handelen og Navigationen, i det Kysterne aflegges paa deres rette Længde og Breede, de Søfarende til Efterretning, ligesom den og bliver til en Rettesnoer for hvad speciellere Operationer, der kunde foretages i et Land, samt skaffer habile Landmaalere og Nationen Smag for de mathematiske Viidenskaber til Opkomst for Kunster og nye Opdagelser.

Kongen nævner herefter nødvendigheden af en udvikling af geometri og astronomi, og i forbindelse med det sidste fastslår han, at Rundetårn må sættes i stand, så det svarer til de bedste europæiske observatorier, så-

FIGUR 12. Koloreret kort over Nordsjælland fra 1771. Et af de geografiske kort i den omfattende kortlægning af Danmark og hertugdømmerne, som blev forestået af Videnskabernes Selskab på Frederik V's foranledning. Geodatastyrelsen.

ledes at folk med lyst til landmåling har et sted, hvor de kan øve sig i astronomiske observationer. Det var alt i alt et meget konstruktivt svar fra kongen, som reelt placerede den geografiske landmåling under Selskabets direktion. Man nedsatte her en »Landmaalingskommission«, bestaaende af Bolle Willum Luxdorph, Henrik Hielmstjerne, Christian Hørbøw, Christian Hee og Jørgen Nicolai Holm.

Der var en vis afstand mellem Frederik V's meget praktiske forventninger til resultatet og det ønske om videnskabelig udvikling, som naturligt var i Selskabets interesse, men man gik i gang, og Chr. Hee holdt øvelser den følgende vinter for to nyantagne landmålere og fire assistenter. For at kunne komme videre med den egentlige kortlægning, i første omgang i Nordsjælland, måtte der imidlertid flere assistenter til i marken. Kongen tilstår dette og befaler bønder og andre at være behjælpelige med husly, heste og vogne mm., hvor det behøves. Det var ikke altid helt nemt at overbevise bønderne om nødvendigheden af denne bistand, og en af de først udpegede landmålere, P. Wilster, sagde op samme år, som han blev ansat, med henvisning til blandt andet tyveri og slemme bønders efterladenhed og dårlige opførsel.

Kortlægningen fortsatte efter den kongelige resolution med Thomas Bugge som den landmåler, der kunne udføre de nyudviklede triangulationer i praksis (se også s. 64-68). Dertil kom naturligvis de mange skiftende deltagere i marken, som gennem de næste mange år i praksis sikrede, at landsdel efter landsdel blev kortlagt, inklusive hertugdømmet Slesvig. Bugge, som var blevet professor i astronomi ved universitetet i 1777, udgav selv en bog om opmålingsmetoden i 1779. Den indledes med følgende vægtige bemærkning:

Iblant de priselige Arbeider, hvilke det Kongel. Danske Videnskabernes Selskab har foranstaltet til Videnskabernes Fremtarv, det almindeliges Nytte og Landets Ære ere de geographiske Karter over Dannemark ei et af de ubetydeligste. Uden at tale om den Forbedring, som den mathematiske og politiske Geographie der af kan høste, saa vil dette klogelig overlagte og vel udførte

Foretagende give en riig Anledning for Statsmanden og Landhuusholderen til mange Beregninger, i sig selv vigtige, men forhen umuelige; fordi de satte forud en nøiagtig Kundskab om Landets Størrelse.

Bugge var i 1765 i øvrigt blevet udpeget til leder af det nye landmålingskontor under rentekammeret, som skulle udføre en økonomisk kortlægning. Imens forsatte andre med den praktiske side af den geografiske kortlægning. I perioden 1780 til 1815 varetog Bugge ledelsen af Selskabets kortlægningsarbejde. Man arbejdede sig gennem landsdelene og sluttede med hertugdømmerne. Da man kom til Holsten, blev målingen udført med en nyere metode, udviklet af Caspar Wesel og afsluttet i 1820. Teknologierne udviklede sig hurtigt.

Efter den geografiske opmåling af Holsten sluttede Selskabets andel i opmålingen og kortlægningen af Danmark og hertugdømmerne. Tilbage stod at publicere alle kortene, så de blev alment tilgængelige. Aftryk havde cirkuleret, men i mange tilfælde havde det været nødvendigt at udlåne de originale kort til forskellige nationale institutioner med enten civile eller militære formål. Det kunne ikke gå i længden. Desuden ønskede Selskabet at overdrage ansvaret for kortlægningen til generalstaben; det sidste blev gjort i 1843. Hermed kunne kortlægningskommissionen i Selskabet lukkes ned. Historien om kortlægningen af Danmark er interessant her, fordi den demonstrerer den korte afstand mellem Selskabet og Monarken under enevælden, samtidig med at den er et eksempel på, hvordan Selskabet rent praktisk virkede for nationen i det første århundrede af sin levetid.

Parallelt med den geografiske kortlægning skulle der foretages en økonomisk kortlægning; denne skulle vise, hvor store arealer der optoges af agerjord, enge, skove, heder med videre, og den skulle bruges til en taksering af jordværdien af de enkelte bedrifter, som igen skulle benyttes til en bestemmelse af hartkorn med henblik på skatteliggingen. Denne opmåling var i princippet uafhængig af Selskabets, men de hænger alligevel sammen, fordi den økonomiske kortlægning lænede sig kraftigt op ad den geografiske: Thomas Bugge blev ansat som overlandmåler i den økonomiske landmåling, og den anvendte de samme opmålingsmetoder som den geografiske. Vigtigt er det også at notere, hvordan begge dele finder sted i en tid, hvor en markant omkalfatring af landbruget trænger sig på. Det resulterer i gennemgribende landbrugsreformer og udskiftninger, som fandt sted over en længere år-

række. For at sikre en oplyst og velunderbygget proces, der kunne udvikle landbruget, oprettedes det Kongelige danske Landhusholdningsselskab i 1769 og den Kongelige danske Veterinærskole på Christianshavn i 1773. Siden nedsattes Landbokkommissioner i 1784 og 1786 til at gennemføre reformerne, og i 1788-89 blev der udstedt love om bondens retssikkerhed.

Netop udskiftningerne stillede store krav til landmålernes uddannelse, ikke mindst i matematik og andre teoretiske discipliner, og en landinspektøruddannelse blev oprettet. Den forudsatte naturligvis gode lærere, og relationerne til Selskabets lærde medlemmer udbyggedes med den økonomiske kortlægning, som udover matematik krævede forstand på jordbundsanalyser og lovkyndighed med mere, så den rette fordeling af jorderne kunne sikres. Denne uddannelse blev overflyttet til den nyoprettede Landbohøjskole i 1858. Det gjaldt også veterinæruddannelsen, som indtil da havde haft sin egen skole; Landbohøjskolen var i en vis forstand kronen på værket i denne opbygning af videnskabelig viden om jordbrug i bredeste forstand, en form for anvendt biologi, som blev sat i gang i forbindelse med jordreformerne i det 18. århundrede. Med andre ord, den politiske og den videnskabelige udvikling var snævert forbundet i de forskellige former for kortlægning, der fandt sted i denne periode. Afstanden mellem Selskabet og samfundet var tilsvarende kort.

Under kong Frederik V kom også Island i søgelyset; dette lands topografi kendtes hovedsagelig fra andenhåndsberetninger, som enten var meget sparsomme eller temmelig fantasifulde. I det hele taget var Island i det 18. århundrede en noget forsømt del af kongeriget; landet havde været hårdt ramt af den lange kuldeperiode, som man i dag omtaler som den lille istid (ca. 1350-1800), og som ramte de nordlige dele af riget særlig hårdt. Da den islandske biskop Hannes Finsen i 1796 udgav en bog om befolkningstilbagegangen i uårene i perioden 1400-1800, som de fremgik af de righoldige annaler, angav han en fjerdedel som alvorligt hungerplagede år. Et gennemgående uroligt vejrlig havde besværliggjort skibstrafikken, men nyheder fra Island nåede dog jævnligt frem, og den danske konge måtte se i øjnene, at en indsats behøvedes. For at kunne sætte ind rationelt, måtte landet kortlægges, også i økonomisk forstand, og man måtte finde hjælp hos oplyste og veluddannede islændinge, som studerede og færdedes i København.

Ved reskript af 23. april 1751 beordrede kongen to islandske studenter, filologen Eggert Ólafsson og medicineren Bjarni Pálsson, til samme år at foretage en

FIGUR 13. Niels Horrebows kort over Island fra 1752. Horrebow havde studeret både matematik, astronomi og jura. Han anmodede i 1749 om tilladelse til at tage til Island for at foretage observationer, og blev bedt om at undersøge de stedlige forhold, som led i Selskabets opgave med kortlægning af kongeriget. Hans kort var en meget væsentlig forbedring af det kort fra 1590, der indtil da havde været i brug.

rejse til Island for at kortlægge landet i videnskabelig, politisk og økonomisk henseende. Samtidig beordredes Selskabet til at instruere de to studenter og i øvrigt at modtage de hjemsendte journaler og holde kongen underrettet om deres indhold. Selskabet udvirkede, at de to studenter fik et år til at forberede sig under kyndig vejledning i det, de skulle afdække. I de fem år, det tog at gennemrejse og kortlægge landet til fods og til hest, sammen og hver for sig, sendte de troligt deres optegnelser hjem, og Selskabets sekretær, Hielmstjerne, blev mellemmand mellem dem og kongen. Han var også den, der oplæste beretningerne i Selskabet og tog sig af diverse naturalier og herbarier, de sendte ned.

Studenterne kom tilbage til København i 1757, og arbejdet lå mere eller mindre urørt hen indtil 1767. I mellemtiden var de to kortlæggere vendt tilbage til Island, hvor Eggert Ólafsson var blevet vicelagmand og Bjarni Pálsson landslæge. Eggert Ólafsson døde ved

en tragisk drukneulykke i 1768, men inden da havde han foretaget en første redaktion af det store materiale. Den endelige redaktion blev varetaget af professor Gerhard Schøning på Sorø Akademi, som var et aktivt medlem af Selskabet. Efter Struensees reskript i 1770 havde Hielmstjerne fået andet at se til, som vi har hørt. Schøning skriver en fortale til udgivelsen, hvori han blandt giver et resumé af det vidtløftige manuskript, der præsenterer egn efter egn i et væld af detaljer. Her kan en lille del med fordel gengives:

I hvert Støkke, især hvad den Naturlige Historie angaaer, som udgiør altiid den fornemste Deel, er Indretningen eller Ordenen den samme, og følgende. 1) Beskrives ethvert Districts, Syssels eller Fjordungs Beliggenhed, Strækning, Størrelse, Inddeeling, og øvrige naturlige Beskaffenhed, i Henseende til beboede og ubeboede Egne, Fielde, Elve, Søer, Biærge, Dale, Øer, Luft og

FIGUR 14. Farvelagt tegning fra Eggert Ólafssons og Bjarni Pálssons rejse gennem Island 1752-1757. Denne rejse var langt mere systematisk anlagt end Horrebows, og kortlægningen omfattede også de politiske og økonomiske forhold i hver eneste syssel. På tegningen ses en stor og veldrevet gård. Tidligere i Selskabets arkiv, i 1975 skænket til Islands Nationalmuseum.

Veirliget, Kilder og Varme Bade, Jøkkeler, Ild- og Vand-sprudende Biærge, samt andre mærkværdige Steder. 2) Grundens Beskaffenhed, Jord- Muld- Leer- og Steen-Arter, Mineralier, Fosilier, Steenforvandlinger o. a. m. 3) Stedernes Frugtbarhed, Græs-Jorden, Foderets forskellige Beskaffenhed, almindelige og rare Urter, samt deres Behandling og Nytte. 4) Indbyggerne, tillige med deres Sinds- og Legems-Beskaffenhed, deres Sygdomme, Leve- og Nærings-Maade, Sæder og Videnskaber, m. m. 5) Dyrene, først de tamme, med deres Behandling og Nytte, dernæst de andre, saavel Land- som Vand-Dyr. 6) Adskillige gamle og nye Mærkværdigheder, saavel Naturens, som Indbyggerne angaaende, visse Indretninger, med deres Mangler, samt Midler og Forbedringer deri; hvorunder tillige om Havnene og Handelen.

Med andre ord, resultatet af de fem års arbejde var et enestående skrift, som i rige detaljer, egn for egn, beskrev landets tilstand, både hvad angik udnyttelsen af naturens ressourcer, og hvad angik befolkningens sundhedstilstand. Plove var gået af brug, indmarker var ikke længere indhegnede, jern var en mangelvare, fiskeriet var underudnyttet, sult var almindelig, børnedødeligheden uhyggelig osv. Kongen lovede at sætte ind med hjælp blandt andet til nye jernredskaber, og Bjarni Pálsson vendte tilbage til Island som landslæge og arbejdede utrætteligt for oplysning og forbedring af sundhedstilstanden. Nok så væsentligt begyndte en række andre veluddannede islændinge samtidig at arbejde for en reetablering af både landbrug og fiskeri, samt for en almen højnelse af befolkningens vidensniveau. Her skal blot nævnes Skúli Magnússon, som ikke alene lavede nye manualer til forbedring af fiskeriet, der længe havde stået i skyggen af et stærkt svækket bondeerhverv, men også forsøgte at bekæmpe den

FIGUR 15. Planche fra kaptajn Steen Billes beretning om den store Galathea-ekspedition: »Indgang til Gamle Chinagade – Canton«. Billedet her forandrer et spørgsmål om, hvem der egentlig er de fremmede i fjerne verdensdele. Steen Bille: *Beretning om Corvetten Galathea's Reise omkring Jorden 1845*, 46 og 47, 2. Deel (1850) efter s. 252.

monopolhandel, der havde været en del af enevældens aftryk på Island, og som blev ophævet i 1787. Oplysningstiden bredte sig med ny kraft i den islandske del af kongeriget, i takt med at også den var blevet kortlagt ved Selskabets mellemkomst.

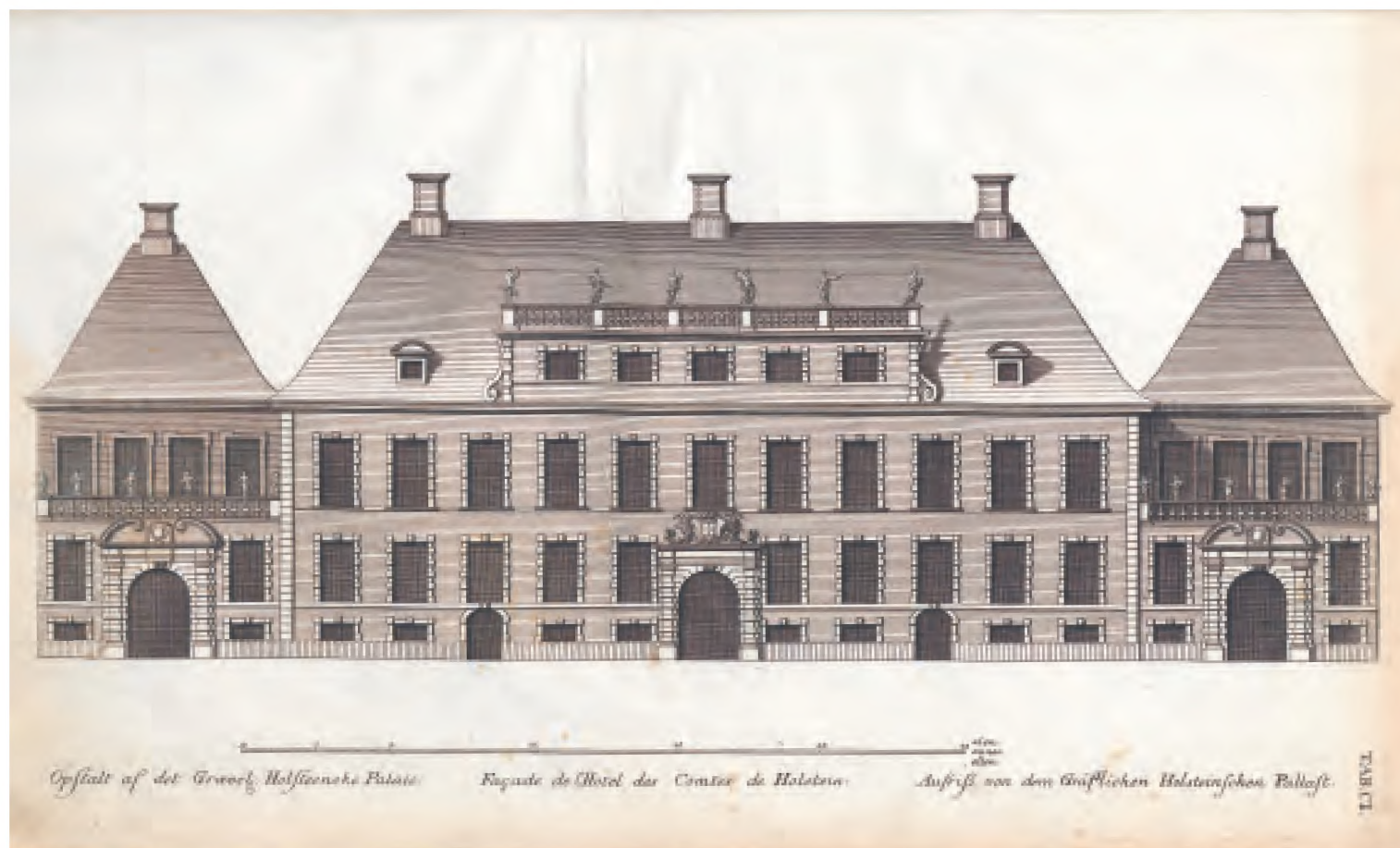
Et sidste lille enevældigt træk i forhold til Selskabet kom i 1845, hvor medlemmerne blev indkaldt af sekretæren H. C. Ørsted til et ekstraordinært møde den 1. maj. Anledningen var modtagelsen af en skrivelse fra præsident-kongen Christian VIII, som på-

lagde Selskabet at lave et forslag til en ekspedition, der skulle gennemføres med korvetten Galathea. Kongens skrivelse indeholdt følgende:

Vi have besluttet at afsende Corvetten Galathea til de ostindiske Farvande og navnlig til de nicobarske Øer, over hvilke vi have Høihedsret, for at foretage en videnskabelig Undersøgelse over denne Øgruppes Naturproducter og Anvendelse til Dyrkning og Handel, hvorved den enkelte Øes klimatiske Forhold, hvor et Etablissement maatte være at foretage, i Særdelshed bør tages i Betragtning. Det er fremdeles Vor Hensigt, at Corvetten, efter at have rygtet det Hverv, der matte paalægges sammes Chef i Tranquebar og Sirampore, skal anløbe Bali, Batavia, Sincapore, de chinesiske, for den europæiske Søfart aabnede Havne og Manilla, samt derfra at fortsætte dens Seilads gennem det stille Hav for at besøge Ny-Holland, Ny-Seland og andre Øgrupper, som, ved deres Beliggenhed for Handel og Hvalfangst og i naturvidenskabelig Henseende, maatte ansees for de interessanteste og vigtigste.

Derfra skulle skibet sejle videre på en større jordomsejling, og alt i alt lagdes der op til en ambitiøs ekspedition, der på én gang kunne tjene kongerigets og videnskabens interesser; de var endnu næsten sammenfaldende i disse enevældetider. Selskabet holdt flere møder for at udpege de medfølgende forskere, men meget tydede på, at kongen gerne ville sætte sit eget hold, og det fløj lidt frem og tilbage med navne – hvoraf nogle selv afslog – og med konkretisering af opgaverne. Galathea kom dog af sted i 1845 på en jordomrejse, der varede i to år, med kaptajn Steen Bille som leder.

Efter hjemkomsten i 1847 var det planen, at alt skulle publiceres i et stort værk på kongens bekostning. Men det var ikke så nemt, som det lød. Kongen døde selv i januar 1848, og treårskrigen tog fat. De udpegede forfattere blev udkommanderet til militær tjeneste, og der opstod splid om, hvem der skulle opbevare de hjemhentede genstande og hvor. Striden stod ikke mindst mellem København og Kiel, hvortil en professor Behn, udpeget som deltager af kongen selv, havde indsamlet adskillige sager. Det løste sig så småt; Kiel fik sit, og efter sammenslutningen af de stridende naturhistoriske museer i København kunne hele den øvrige samling overføres til det nye zoologiske museum i Krystalgade i 1868; det åbnede for offentligheden i 1870.

Enevælden sluttede i 1848. Imens fortsatte Selskabets historie med at udfolde sig i København, hvor videnskaberne skød knopper, mens Selskabet til stadighed kæmpede for selv at få fast bopæl, som var en udfordring af de mere nære.

Rammerne:

Selskabets domiciler gennem 275 år

I mange lande fik de nyopdukkende lærde akademier i 16- og 1700-tallet anselige palæer eller ejendomme stillet til rådighed af deres landes regeringer allerede ved deres instituering. Deres opgave var jo af national karakter, idet de skulle opdyrke ny viden til gavn for oplysningsorienterede monarker og andre af landets ledende skikkelser, ofte adelige. I Danmark tænkte man ikke umiddelbart i et palæ, og som man måske har kunnet fornemme af den indledende beskrivelse af Selskabets begyndelse, var den danske kongens interesse måske i virkeligheden mere personlig end national. Under enevælden var afstanden mellem de to naturligvis kort.

Under alle omstændigheder mødtes Selskabet de første mange år under private former. Først, ikke overraskende, i Holsteins bolig i Stormgade (matrikel nr.

261, det nuværende nr. 10), hvor allerede den ældre mønt- og medaljekommission havde holdt til under hans forsæde. Eftersom Holstein også blev Selskabets første præsident, var det naturligt, at mødestedet fortsat var det samme og blev ved med at være det indtil Holsteins død i 1763. Det Holstein-Ledreborgske Palæ i Stormgade var opført i slutningen af det 17. århundrede af hofmarskal, senere stiftamtmand Henning Ulrik Lütsov. Efter hans død i 1722 overgik palæet til Holsteins far, Johan Georg von Holstein, for ved dennes død i 1730 at blive overdraget til sønnen. En interessant detalje er, at ifølge en samtidig opgørelse fra 1728 boede der 30 personer i palæet, heraf 24 tjenestefolk. Det var således ikke nødvendigvis pauvre forhold, Selskabet mødtes under, selvom de var private. Hvis der var møder i sommerperioden, hvor Holstein befandt sig på Ledreborg, holdtes disse i Otto Thotts hus i Studiestræde. Holsteins palæ blev ombygget flere gange og, som Lomholt skriver, ved man ikke præcist, i hvilket rum Selskabet mødtes, men der gættes på 'midtersalen', en gennemgående sal på mellemste etage. Mødeprotokollerne er sparsomme med oplysninger af den art. Et stik fra 1751 af O. H. de Lode, som er det første kendte billede af et møde i Selskabet, viser en temmelig frit opfundet arkitektonisk ramme

FIGUR 16. Holsteins palæ i Stormgade, hvor Selskabet holdt sine møder fra 1742 til 1763, dvs. så længe Holstein levede. Laurids de Thura: *Den danske Vitruvius*, 1746-1749, planche CI. Det Kongelige Bibliotek.

Sørge-Tale
Over
Den i Livet Stormægtigste og Hoibaarne
Dronning Lovise,

Dronning til Danmark og Norge ꝛ. ꝛ. ꝛ.
Fød Kongelig Princesse til Storbrittanien, Frankrig og Irland.
Hertuginde til Brundvig-Lyneborg ꝛ. ꝛ.
Hendes dødelige Afgang.

Udi det Kongelige Videnskabernes Selskabs offentlige, høiansættelige og talrige Forsamling,
den 28. Februarii 1752.

af
Christian Greve af Holstein
til Ledreborg.

FIGUR 17. Møde i Videnskabernes Selskab 1751, efter et stik af O.H. de Lode. Billedet er næppe en sanddruelig gengivelse, men det er interessant ved sin teatraliske opbygning, hvor lærde mænd i højryggede stole lytter til en forelæser i stram positur. Trykt på titelbladet i Christian Holstein: *Sørge-Tale Over ... Dronning Lovise*, udgivet af Selskabet 1752.

FIGUR 18. Udsnit af Christian Geddes eleverede kort over København 1761. Originalen måler o. 2,5 × 2,5 meter og blev i 1771 ophængt i Rådhuset på Gammel Torv. Dette kort samlede Geddes 12 nye kvarterkort fra 1758 i et helt bykort, som i alt dækkede ca. 50 km². Denne kortlægning skete på kongemagtens foranledning. Alle Selskabets domiciler befinder sig på dette kort.

omkring de nydeligt klædte medlemmer siddende i højryggede stole iført skødefrakker og vendt mod den stående taler.

Det gælder også for det efterfølgende domicil, som efter Holsteins død var hos den nye præsident Otto Thott, at de konkrete oplysninger er sparsomme. Det første møde hos Thott fandt sted den 18. februar 1763. Thott havde erhvervet et palæ på den plads, man kaldte Hallandsåsen, og havde opført en stor, ny bygning til sit bibliotek. Palæet selv var opført i 1680'erne, og bygherren var admiral Niels Juel, som inden da havde erhvervet grundene ved hjørnet mellem Kongens Nye Torv og Norgesgade (den nuværende Bredgade). Det var et gammelt fæstningsområde, og her opførte han sin hovedbygning, det Juelske Palæ, med facade ud mod torvet og en vinkelbygning hen ad Norgesgade. Haveanlægget strakte sig helt til Nye Kongensgade (nu Store Kongensgade). Der var plads nok i den tid. Palæet fik en lidt omtumlet historie efter Niels Juel, som ikke skal beskrives nærmere her, hvor vores historie ender med, at Thott købte palæet i 1761, to år før han blev præsident for Selskabet. Han iværksatte en større ombygning, som blandt andet skabte plads til hans personlige bibliotek på omkring 120.000 bind og til en ny og større festsal ud mod Norgesgade i tre fag, som formentlig var der, Selskabet mødtes i hans tid. I dag huser det oprindelige Juelske og senere Thottske Palæ den franske ambassade; det blev købt til det formål af den franske stat i 1930.

I december 1770 mistede Thott som tidligere nævnt alle sine embeder, herunder hvervet som Selskabets præsident. Det betød, at Selskabet både stod uden præsident og lokaler. Hielmstjerne, som var sekretær, trådte til og forsøgte at holde sammen på det delvist opløste Selskab ved at lade det forsamles i hans egen gård ved de få lejligheder, det mødtes i disse år, blandt andet for at udlyse prisopgaver. Der er ingen protokoller fra disse år, så vi ved meget lidt om de få møder, der måtte have været afholdt.

Hielmstjerne boede i Frederiksholms Kanal, mellem Stormgade og Vandkunsten og lige over for Nybrogade (nu Frederiksholms Kanal 2 og 4). Det var et stort byhus i to etager og med adskillige baghuse, som

Otto Thotts hus

Carlsbergfondet Holsteins bolig Hielmstjernes bolig Prinsens Palæ Hofteaterfløjen

ikke rigtig egnede sig til formålet; Hielmstierne havde på Selskabets vegne allerede i 1771 fremsat et ønske til kongen om nye lokaler og økonomisk bistand, men det var først efter Struensees død, at kongen kunne svare og dermed tilbyde sin fortsatte støtte, inklusive kongelige lokaler og dertil hørende brænde mm. Det møde, hvor kongens tilsagn blev oplæst (den 10. februar 1775), holdtes i Hielmstiernes gård, og først et år senere kunne det næste møde holdes i det kongelige palæ.

I 1776 rykkede Selskabet ind i Prinsens Palæ, som det var kommet til at hedde efter en ombygning bestilt af Christian VI til den daværende kronprins Frederik, da han i 1743 skulle giftes med prinsesse Louise af England. Det lå på hjørnet af Frederiksholms Kanal og Ny Vestergade, på inddæmmed land mellem Kalveboderne og Frederiksholms Kanal. I dag er det en del af Nationalmuseets bygningskompleks. Selskabet formodes at have afholdt sine møder i et af de tilstødende lokaler til riddersalen midt i hovedbygningen. Denne er trukket lidt tilbage fra gaden, mens en lav bygning lukker gården til gadesiden. Da Selskabet flyttede ind, stod palæet mere eller mindre tomt; kronprins Frederik var blevet konge allerede i 1746 og flyttet ind på Christiansborg slot, så Prinsens Palæ bød sig til, og Selskabet synes at have haft en vis opblomstring dér efter indflytningen i 1776, men, som Lomholt bemærker, der står intet om lokalerne i de overleverede protokoller.

Allerede i 1794 måtte man dog forlade de gode rammer, og det medførte igen en opbremsning af Selskabets virksomhed. Den 26. februar 1794 brændte nemlig Christiansborg Slot, og kun sidebygningerne med de velkendte buegange stod tilbage. Branden gjorde Højesteret, som boede i en af fløjene, hjemløs, og domstolen måtte have nye lokaler anvist med det samme. Selskabet modtog et brev fra overhofmarskallen, Ferdinand A. C. greve Ahlefeldt allerede den 13. marts, som afgjorde dets skæbne:

Da de Leiligheder paa det Kongel. Palais, som have være Videnskabernes Selskab overladte, nødvendig behøves, saavel til høieste Rets som andet Brug; Saa giver jeg mig den Ære velbemt^e Selskab derom herved at underrette, og tillige at melde: at Forsamlings-Salen med det dertil stødende Bibliothek på Charlottenborg Slot kan til Selskabets Brug overlades, hvorved jeg dog maae bemærke, at Jndgangen dertil, er igiennem Skoelernerne, som holdes fra Klokken 5 til 7 hver Aften, og Academiets Samling hver første og sidste Mandag i Maaneden.

Det var ubekvem. Sekretæren, som på det tidspunkt var Christian Frederik Jacobi, gik straks til palæet for at høre, hvornår man skulle flytte, og fik besked om, at et møde samme aften kunne afholdes, men at man gerne skulle flytte den følgende dag. Derefter gik Jacobi til Charlottenborg for at bese lokalerne, som allerede var delvist optagede, og mens Selskabets skabe og materialer nok flyttede dertil, holdtes ingen møder på Charlottenborg. Jacobi henvendte sig i juni 1794 til Andreas Peter Bernstorff, som både var Selskabets præsident og landets udenrigsminister, for at få et bedre tilbud, hvorom det blandt andet siges:

Selskabets Haab om Værelser Anviisning til næste Efteraar er allene til deris Høigrevelige Excellence som vor Præses og Beskytter, at Societetet skal have frie Værelser grunder sig paa et kongeligt Rescript; og mindre end tre kand det ikke være tient med, nemlig en Forsamlings Sahl, et antichambre og et bibliotheque. af disse burde det første være temmelig stort og anstændigt for et saadant Sælskab, hvis Medlemmer, i det vi tilforn havde neppe kunde anstændig placeres.

Det lod til at virke. Selskabet fik anvist lokaler på Christiansborg, bestående af to værelser med en forstue på første etage i den søndre ridebanefløj (Hofteaterfløjen). Her afholdt Selskabet sit første møde den 2. januar 1795, og der faldt lidt ro over virksomheden, som holdt til i disse relativt trange lokaler indtil 1854.

I den sidste del af perioden forsøgte man igen med ringe held at få tilstået nye og mere rummelige lokaler. Den berømte fysiker Hans Christian Ørsted, som var sekretær i Selskabet i perioden 1815-1851, henviste igen til det kongelige reskript af 1774, der stillede ordentlige lokaler i udsigt. I 1849 fik han dog lejlighed til yderligere at redegøre for sagen, da indenrigsministeren udbad sig en redegørelse for bl.a. Selskabets adkomst til værelserne i ridebanefløjen. I sit svar skriver Ørsted, at han ikke tvivler på, at ministeren vil godkende Selskabets adkomst, men at han egentlig gerne vil bede om bedre lokaler, som svarer til Selskabets værdighed. Han skriver blandt andet:

Mødesalen selv er nogenlunde tilfredsstillende, om end temmelig liden; men Bileilighederne ere for faa og trange. Selskabet behøvede foruden Forværelset og Bagværelset endnu et Magasin for sit Skriftforraad, og eet eller to Værelser til Commissions- og Klassemøder. Som en Ubeleilighed ved Selskabets nuværende Lokale bør det endnu bemærkes, at baade Trappen og den øvrige Til-

FIGUR 19. Indgangen til Selskabets lokaler på Christiansborgs Ridebane. Det var blandt andet denne tilgang til mødelokalet, som H.C. Ørsted fandt lidet passende for Selskabet.

gang til Mødesalen er lidet passende, og stikker høist ufordeeltigt af mod de skjønne og anseelige Lokaler, som i Paris, London, Berlin, Stockholm og noget nær i enhver Hovedstad er anvist Landets Videnskabernes Selskab. Vi maae i denne Henseende undsee os, hvergang vi have Anledning til at indføre fremmede Videnskabsmænd. Der har af de foregaaende Konger og Regjeringsmænd længe været givet Selskabet Haab om en Udvidelse af dets Lokale eller Bevilligelsen af et nyt og bedre; kun Omstændighederne have forhalet Udførelsen. Nu da der skeer saa betydelige Forandringer ved Anvendelsen af mange Slotte og offentlige Bygninger, turde denne Sag sandsynligvis lettere lade sig ordne end nogensinde før.

Ørsteds velanbragte sammenligning med andre landes videnskabelige selskaber, som han kendte så godt fra sine utallige rejser, samt det forhold, at enevælden nu var afskaffet og de kongelige slotte under ny forvaltning, hjalp dog ikke noget; der var fortsat noget provinsielt over Danmark. Selskabet fik ikke nye lokaler,

men tværtimod besked om at fraflytte de benyttede lokaler i 1854, som der nu var disponeret over til anden side. Det stod ikke til diskussion. Eventuelt kunne man få tilstået nogle lokaler på Amalienborg, men Selskabets interesse samlede sig igen om Prinsens Palæ, der i mellemtiden var overdraget til nogle samlinger under Kultusministeriet, og hvor Johan Nicolai Madvig, som både var kultusminister og et aktivt medlem af Selskabet, faktisk allerede havde afsat lokaler til formålet. Anders Sandøe Ørsted, som nu var Selskabets præsident (og senere blev kultusminister), gik ivrigt ind i sagen, der efter lange diskussioner og omfattende ombygninger endelig faldt på plads i slutningen af 1854. Landhusholdningsselskabet, som var blevet oprettet ved kongelig forordning i 1769, holdt allerede til i palæet og ydede en vis modstand mod Selskabets indplacering; pladsen var langt fra rigelig, men den rakte.

Det første møde i den nordre sidefløj af Prinsens Palæ, som skulle blive Selskabets næstsidste adresse, fandt sted den 9. marts 1855. Her rådede Selskabet over anseelige lokaler på førstesalen og desuden arbejdsværelser og arkivrum på andensalen. Ved fraflytningen i 1899 så den daværende præsident Julius Thomsen, som havde været aktivt medlem af Selskabet siden 1860, tilbage på tiden i Prinsens Palæ, og udtalte blandt andet:

Den 9de Marts 1855 kunde Selskabet holde sit første Møde i det nye Lokale; det var et stykke Interiør fra Slutningen af det forrige Aarhundrede, beskedent med Hensyn til Størrelse, hyggeligt og stemningsfyldt ved sit Udstyr. Den dæmpede Belysning med sit Spil af Lys og Skygge; de store mørke Gobeliner, som dækkede Væggene; de gamle venetianske Spejle, hvis talrige Facetter lyste paa den mørke Baggrund; de ærværdige Stole, af hvilke mange have gjort Tjeneste i over 100 Aar, og det store Bord, om hvilket man samledes for at lytte til Videnskabens nyeste Resultater, - alt dette gav Lokalet et Præg af højtidelig Alvor. Og dets Beliggenhed ind mod Palaisets Gaardsplads, fjærnt fra Omverdenens Uro og Larm, lod den mødende glemme Dagens travle Færd og føle sig hensat til Videnskabens Løn-kammer. Det var under disse stemningsfulde Omgivelser, at Selskabet har arbejdet i den anden Halvdel af det 19de Aarhundrede.

Der er ikke tvivl om, at Selskabet trivedes i disse lokaler, i godt naboskab med tilflyttende museale sam-

linger. Etnografisk Museum var flyttet fra Rosenborg ind i palæets sidefløj mod Ny Vestergade i 1846-1847, og i 1855 flyttedes Antikkabinettet og Møntsamlingen ligeledes dertil fra Rosenborg. Endelig blev Oldnordisk Museum flyttet fra Christiansborg Slot til palæets hovedfløj i 1854-1855. I de nye lokaler steg aktiviteten, og Japetus Steenstrup, der var blevet Selskabets sekretær i begyndelsen af 1866, foranledigede oprettelsen af et egentligt sekretariat med uddannet medhjælp. Indtil da havde de skiftende sekretærer været overladt til sig selv og deres egne huse, hvad angik de løbende forretninger. Kort sagt, det blev nye tider i Prinsens Palæ, hvor borde og hylder gav plads til protokoller og andet materiale til sekretærens brug. Men der var fortsat uro omkring Selskabets anvendelse af lokalerne, der taltes om brandfare, om statens tilskud, som stadig påberåbtes med henvisning til reskriptet af 1774, og om den ringe belysning, hidtil udelukkende stearinlys, som ikke tillod naturvidenskabelige demonstrationer.

I begyndelsen af 1890'erne lod ministeriet desuden forstå, at Selskabet ikke kunne regne med fortsat brugsret over lokalerne i Prinsens Palæ, som de voksende museer havde hårdt brug for. Her trådte Carlsbergfondet til ved i 1893 at tilbyde Selskabet lokaler i den bygning, fondet havde besluttet at opføre til sig selv. Inden vi kommer til denne bygning, som har huset Selskabet siden 1899, skal vi se på forholdet mellem de to institutioner, som det udviklede sig efter 1876.

Gavebrevet: Carlsbergfondet og Videnskabernes Selskab

Ind imellem de mange almindelige, videnskabelige møder, hvor nye videnskabelige landvindinger og forretningssager blev drøftet af medlemmerne, afholdtes af og til såkaldt 'overordentlige møder', hvor en særlig lejlighed krævede en hurtig afgørelse. Et sådant møde blev afholdt i september 1876, før sæsonen egentlig var startet. Det blev beskrevet i Selskabets protokol af den daværende sekretær, Japetus Steenstrup, på følgende vis:

Fredagen d. 29. September 1876 vare samtlige Videnskabernes Selskabs Medlemmer ved en trykt Rundskrivelse af 25. s. M. sammenkaldte til et *extraordinært Møde* i Selskabets Lokale Kl. 6 ½ [Bilag a.]; i Anledningen af et samme Dag stiftet betydeligt Fond til videnskabelige Formaals Fremme, hvilket Fond Stifteren, Hr Kapitain Brygger *Jacobsen* paa *Carlsberg*, havde bedet Selska-

bet at ville vaage over nu og i Fremtiden, navnlig ved af dets Midte at vælge en Bestyrelse paa 5 Medlemmer for det. – Stifterens skriftlige Henvendelse til selskabet af 25de September [Bilag c.] tillige med det fra Stifteren sendte »*Udkast til Statuter for Carlsberg-Fondet*« [Bilag e.] fulgte som trykte Bilag med Sammenkaldelsesbrevet. I dette vare Medlemmerne blevne opfordrede til at betragte den hele Meddelelse »*som i streng Forstand confidentiel*« indtil Beslutning derom var fra Selskabets Side taget. Gjenstanden for Mødet var betegnet at være: at tage Sagen under Overveielse, og, saafremt en yderligere Forhandling ikke fandtes nødvendig, derom at tage Beslutning.

FIGUR 20. Brygger J.C. Jacobsen portrætteret af August Jerndoff 1886.

Dette var begyndelsen til en ny æra i Selskabet, som siden da har været nært forbundet med Carlsbergfondet. Ved det nævnte møde mødte 27 medlemmer op foruden Selskabets præsident, Johan Nicolai Madvig. Madvig begyndte mødet med at oplæse det brev til Selskabet, som brygger Jacobsen havde skrevet som følgebrev til det egentlige *Fundats- og Gavebrev*, som Madvig havde modtaget den 25. September. Bryggeren skrev blandt andet, at han havde knyttet oprettelsen af stiftelsen til denne dag, hvor monumentet til H. C. Ørsteds ihukommelse blev afsløret »i levende Erkjendelse af, hvor meget han skylder *H. C. Ørsteds* Lære og vækkende Indflydelse og som et Vidnesbyrd om taknemlig Paaskjønnelse af hans Virksomhed for at udbrede Kundskabens Lys i videre Kredse«. Dette brev, med samt indstiftelsesbrevet var blevet personligt udbragt til samtlige medlemmers bopæl, netop i timen for monumentets afsløring. Den gode Brygger tog sagen og sit eget udsagn særdeles alvorligt.

Forud for det særlige møde i Selskabet var medlemmerne således allerede orienterede, og Madvig kunne nøjes med i det store og hele at knytte sine egne kommentarer til sagen. Han fremhævede gavens storartethed, dens fædrelandssind og dens åbenlyse erkendelse af sammenhængen mellem videnskab og praktisk virke – samt ikke mindst tilliden til Selskabet. Han anførte dog også nogle betæneligheder, som burde overvejes, herunder ikke mindst det store ansvar over for stifteren og fædrelandet, som Selskabet påtog sig, og den 'ligevægtsforstyrrelse', der kunne opstå i Selskabet, ved at enkelte medlemmer fik en så stor indflydelse på særlige videnskabelige formåls fremme. Han sluttede dog med at sige, at disse betæneligheder faldt bort, når man så på de klart formulerede statutter, at nok ville Selskabet skulle vælge »*Fondets Bestyrere, men selve dettes Bestyrelse laae uden for Selskabet*«, og han sluttede med at fremsætte det som sin egen overbevisning, at »Selskabet i Tillid til sine Kræfter og til en ærlig Virken med disse turde overtage det Hverv, Stifteren havde ønsket at lægge i Dets Hænder, og med Glæde og Tak burde tage det til Videnskabens fremme og Fædrelandets Hæder skjænkede Fond under sin Varetægt«.

Et enkelt medlem ytrede fuld opbakning til dette og anbefalede andre at gøre det samme; på forespørgsel om, hvorvidt der var modsatrettede opfattelser, var der ingen, der ytrede sig. Herefter opfordrede præsidenten alle, der ville stemme for forslaget om at rejse sig fra deres plads. Det gjorde alle de tilstedeværende, og forslaget var dermed enstemmig vedtaget. Et skriftligt svar overbragtes dagen efter af

Selskabets præsident (Madvig), Sekretær (Steenstrup), samt det ældste medlem af hhv. den naturvidenskabelige og den humanistiske klasse. Den følgende mandag underrettedes Selskabets protektor, kong Christian IX. På Selskabets første ordinære møde i sæsonen, den 13. oktober, redegjorde Madvig for både overbringelsen af svaret til brygger Jacobsen og for audiensen hos kongen og anmeldte, at der på det følgende møde den 27. oktober skulle vælges medlemmer til Carlsbergfondets direktion i overensstemmelse med de udsendte statutter. Ved dette møde valgtes Christen Thomsen Barfoed, Peter Ludvig Panum, Steenstrup, Edvard Holm og Madvig. Sidstnævnte blev valgt til formand på direktionens konstituerende møde, et hverv, han varetog til sin død i 1886.

Det var begyndelsen til en lang historie om forholdet mellem Bryggeriet, Carlsbergfondet og Selskabet. Dette er ikke stedet at gå i detaljer med skiftende ledelser og statutændringer, men at fastholde de store linjer. Den vigtigste bestemmelse i Carlsbergfondets formålsparagraf var udover at fortsætte og udvide arbejdet i det kemisk-fysiologiske Carlsberg Laboratorium »at fremme de forskellige Naturvidenskaber, samt Mathematik, Philosophi, Historie og Sprogvidenskab«. Det indebar, at direktionens sammensætning skulle være bred, og fra begyndelsen blev det i praksis sådan, at tre skulle være naturkyndige, mens de to øvrige medlemmer skulle findes blandt humanisterne. En særlig tilføjelse til statutterne blev forelagt Selskabet i 1902, hvor direktionen ønskede at forelægge et forslag om oprettelsen af en ny afdeling af Carlsbergfondet, kaldet Ny Carlsbergfondet, hvis opgave skulle være at virke for kunstneriske formål i fædrelandet. Det var blevet oprettet af Carl Jacobsen, søn af den gamle brygger, som med afsæt i sit eget bryggeri, Ny Carlsberg, havde erhvervet betragtelige antikviteter og kunstskatte. I fundatsen fra 1902, som var underskrevet af både Carl og hans hustru Ottilia Jacobsen, hedder det, at fondet skal virke til bedste for kunsten i Danmark. Det indebærer blandt andet at gøre den tilgængelig for landets borgere; det skulle Selskabet siden nyde godt af.

I 1890'erne havde Selskabet fortsat problemer med lokaler, som vi hørte det ovenfor, men i 1893 fremsatte Carlsbergfondet et tilbud, som skulle løse disse problemer én gang for alle. I et brev af 26. oktober 1893 fremsatte Fondet følgende tilbud, som tydeligt afspejler det forhold, at Fondets direktion bestod af medlemmer, som havde stor veneration for Selskabet:

Det nære Forhold, hvori Carlsbergfondet er stil-

FIGUR 21. Et Møde i Carlsbergfondets Direktion. Malet af Herman Vedel 1926.

let til Videnskabernes Selskab, har gjort det naturligt for Fondets Direktion, naar der frembød sig en Lejlighed dertil, da at ville vise, hvor stærk en Følelse den har af dette Forhold. Medens Fondets Fundats foreløbig har trukket bestemte Grænser for de Former, under hvilke der kan raades over dets Midler til Videnskabernes Fremme, har der frembudt sig en gunstig Anledning for Direktionen til paa anden Maade at kunne foretage et Skridt, der formentlig kan have nogen Værd for Videnskabernes Selskab. Ethvert af dets Medlemmer vil have Indtryk af, at det kun er lidet heldigt stillet med Hensyn til Lokaler. Det er ikke mere end et Par Aar siden, at det var truet med ganske at miste sine nuværende Forsamlingsværelser, og om end dette Uvejr trak forbi, kan ingen vide, naar en lignende Fare atter vil vise sig. For ikke at tale om, at der kunde ønskes større Rum til Brug for vore Møder, saa findes vore betydelige Oplag og Sekretærens Arbejdslokale ikke alene paa en uheldig Måde et andet Sted i Byen; men den Bygning, hvori de ere anbragte, er i høj Grad brandfarlig. At en Ildebrand vilde være en ligefrem Ulykke for Selskabet, kan ingen være i Tvivl om. Da Direktionen for Carlsbergfondet imidlertid nu har besluttet at samle

sine Lokaler og Bryggeriet Gl. Carlsbergs kjøbenhavnske Kontor i en egen Bygning har den ment, at burde gjøre dette paa en saadan Maade, at der med det samme kunde skabes Videnskabernes Selskab en passende Bolig, og den er saameget mere kommen ind paa denne Tanke, som den véd, at den her er i Samstemning med, hvad Fondets Stifter havde haabet, at der ved dets Hjælp engang kunde naas. Direktionen har derfor købt en Grund, saa heldigt beliggende, som det under de vanskelige Bebyggelsesforhold i Staden har været muligt at finde den, nemlig mellem Ny Vestergades og Ny Kongensgades Forlængelse ud til Vestre Boulevard, lige over for Glyptotheket. I den monumentale Bygning, Direktionen her agter at opføre, tænker den sig at indrette 1ste og 2^{den} Sal til Brug for Videnskabernes Selskab. Alt vil her formentlig kunne samles og anordnes stemmende med Selskabets Tarv, og det er Direktionens Ønske at gjøre sit bedste for, at Selskabet kan faa et smukt og bekvemt Hjem, som det kan beholde for stedse.

Brevet slutter med en bemærkning om, at Fondet stoler på, at Videnskabernes Selskab vil beholde sin understøttelse til lokaler fra staten, og at dette kan indgå

FIGUR 22. Carlsbergfondets og Videnskabernes Selskabs domicil fra 1899 på Vestre Boulevard (nu H. C. Andersens Boulevard), lige uden for volden (den nuværende Vester Voldgade).

i beregningen. Til gengæld vil direktionen bære omsorg for opvarmning og belysning, det sidste i form af elektrisk lys. Ud over at besvare brevet inviteredes Selskabet til at gøre rede for, hvilke lokaler der ville være nødvendige, i form af mødelokaler, klasseværelser, kontor- og oplagslokaler, toilet- og vaskerum. På den baggrund blev det overdraget den kongelige bygningsinspektør, professor Vilhelm Petersen, at planlægge opførelsen af den bygning, som siden har været hjemsted for både Fondet og Selskabet. Det kongelige reskript af 1776, hvori Selskabet blev lovet lokaler med brænde til, trådte definitivt i skyggen af Bryggerens gavebrev, hvad det angik.

Det er værd her at indskyde, at Vestre Boulevard, som i dag er blevet til gennemfartsvejen H. C. Andersens Boulevard, dengang var en stille gade, der lidt indirekte førte i retning af den smalle træbro, den davæ-

rende Langebro, som forbandt Vester Voldgade med Christianshavn. Det betød, at sammenhængen mellem Nationalmuseet, herunder Prinsens Palæ, på den ene side og Glyptoteket på den anden side var nærmest parkagtig, kun gennemskåret af en promenade, hvor hestevogne kunne køre ned til den vidtåbne Kalvebod Strand - før det område, der senere blev til Islands Brygge, blev fyldt op, og hvortil den senere version af Langebro, en jernbro, blev forbundet med Amager.

Bygningen og de overvejelser, der knyttede sig til dens udsmykning og funktion er beskrevet af Kjeld de Fine Licht. Den blev tegnet af Vilhelm Petersen, hvis forslag løbende blev diskuteret af husets fremtidige brugere. Det gjaldt også den kunstneriske udsmykning, og resultatet var og er en særdeles prægnant og stadig funktionel bygning, som Selskabet har haft til huse i siden 1899 på uopsigelige vilkår.

Ved fraflytningen af Prinsens Palæ i 1899, hvor Selskabet havde haft lokaler siden 1855, så den daværende præsident Julius Thomsen, som havde været aktivt medlem siden 1860, tilbage på den tid og beskrev den særegne stemning, der var over møderne i det lokale; hans tale ved flytningen, som blev gengivet ovenfor, emmer af nostalgi, selvom nye og langt mere moderne og hensigtsmæssige lokaler kaldte. Den stemning, som Thomsens tale udtrykker, er også indfanget af P. S. Krøyer, hvis store maleri *Et Møde i Videnskabernes Selskab* nu hænger på bagvæggen i det mødelokale, hvor Videnskabernes Selskab har holdt sine møder siden 1899.

Billedet blev bestilt af Carlsbergfondet i 1895 med henblik på ophængning i det nye hus, og det er monumentalt i mere end en forstand. Dels er det bogstavelig talt kunstnerens største arbejde, »men anses tillige i vide kredse for, ved sin naturlige og sande portræt gengivelse, sin imponerende og utvungne komposition og sin skønne lysvirkning, at være et af de betydeligste resultater af Krøyers kunstneriske virksomhed«. Det er ganske tydeligt, at Krøyer lavede sine forstudier i Prinsens Palæ, og i Carlsbergfondets henvendelse til Selskabet om samtykke til portrættering påberåbes da også de smukke og kære minder, der knytter sig til de gamle lokaler, og vigtigheden af at bevare mindet om tiden der. Der fortsættes:

Ligesom et saadant Billede for os nulevende Medlemmer af Videnskabernes Selskab vil have Betydning som Bevaringen af Erindringen for os om et tilendebragt Afsnit i Selskabets Liv, saaledes tør det antages - bortset fra den kunstneriske Værd, det forhaabentlig vil faa - at det ogsaa for

en senere Tid vil have historisk Interesse som et Minde om Videnskabernes Selskab i Slutningen af det 19de Aarhundrede her hjemme, paa en lignende Maade som de store hollandske Billeder af Skyttegilder i det 17de Aarhundrede have haft historisk monumental Værd for de følgende Slægter. Vi tillade os derfor at udbede os Videnskabernes Selskabs Samtykke til at gennemføre ovennævnte Plan, idet vi baade haabe, at Tanken maa finde Bifald, og at den Ulejlighed, det vil volde Selskabets enkelte Medlemmer at maatte sidde for Kunstneren, ikke maa skræmme.

Selskabet tog imod tilbuddet og gav Krøyer tilladelse til at overvære møderne i vinteren 1895-1896. Han begyndte på de første studier og kompositionsskitser med det samme og opholdt sig derfor en del i mødesalen, også uden mennesker. Det fremgår blandt andet af Selskabets regnskaber, at der i den anledning var et stort forbrug af lys; hver gang han skulle arbejde i det

tomme lokale, skulle deres købes nye lys formedelst 2,50 kr. i de mørkere måneder, februar og marts, mens det i april og maj kun var 1,75 kr. pr. gang. Men det løb op; Krøyer var en flittig mand, og hans skitser blev hurtigt udstillet. Et næsten færdigt studie blev udstillet på den frie udstilling i 1897. I 1899 blev det færdige maleri overdraget Selskabet ved dets indflytning i det nye domicil som en gave fra Carlsbergfondet, hvor det i en medfølgende skrivelse blandt andet siges, at »Direktionen tør antage, at Selskabet er enigt i, at dette Billede aldrig bør udgaa af dets Eje«. Den antagelse var - og er - særdeles velbegrundet.

Fra 1899 til 1953 var billedet ophængt i et af sideværelserne, det såkaldte humanistiske klasseværelse, som ikke ydede det retfærdighed; man kunne ikke få afstand nok til det, og lysforholdene var for dårlige. Først i 1951 fandt det sin blivende plads i selve mødesalen; dette krævede, at to pilastre på midten af væggen (over for de store vinduer mod H.C. Andersens Boulevard) blev nedtaget. De var oprindeligt beregnet

FIGUR 23. 'Et møde i Videnskabernes Selskab'. Malet af P. S. Krøyer i 1895-1898. Det blev i 1899 overdraget til Selskabet og ophængt i det nye domicil. Det er biologen Japetus Steenstrup, der står og taler til højre i billedet. Blandt tilhørerne ses kronprinsen, den senere kong Frederik VIII, på den anden side af bordet.

til markering af en påtænkt dør ind til mødesalen direkte fra den marmortrappe, der fører fra stueetagen op til første sal. Døren var imidlertid blevet sløjft, allerede inden huset var blevet bygget, fordi den brød mødelokalet op på uheldig vis. Nu hænger billedet der, hvor alle mødedeltagere kan se det, og minder medlemmerne om, at de blot er det seneste led i en lang historie, som andre lagde trædestenene til.

Som led i den fortsatte udvikling af Selskabets virksomhed begyndte man tidligt i 1970'erne at overveje en udvidelse af pladsforholdene i huset. Det væsentligste element i denne udvidelse var en bedre udnyttelse af loftetagen, dvs. tredjesalen i bygningen, som indtil da kun havde været brugt til opmagasinering. Den kunne med fordel ombygges til en foredragssal med henblik på offentlige foredrag, som kunne give befolkningen bedre indsigt i grundvidenskaben. Carlsbergfondets 100-års jubilæum nærmede sig, og fondet, nu med Franz Blatt som formand for direktionen, ville med ombygningen lade jubilæet »stå i Selskabets tegn«. Der var en vis skepsis i Selskabet, hvor nogle medlemmer mente, at man i stedet for at bygge et mausoleum burde bruge Carlsbergfondets millioner på et legat for unge forskere, som aldrig havde haft det så svært som nu. Debatten var, som man vel aner, temmelig ophedet og langvarig.

Forslaget om en udbygning, dvs. jubilæumsgaven, endte med at blive modtaget med »forskellige grader af begejstring«, som Blatt udtrykte det, samtidig med at han udtrykte håb om, at de forbedrede ydre vilkår ville bidrage til at »ændre Selskabets image, både udadtil og indadtil«. Et udvalg til at planlægge nye aktiviteter i de kommende lokaler blev nedsat, og planerne for en offentlig foredragsvirksomhed tog gradvist form. Den er stadig en meget levende og velbesøgt del af Selskabets virke, som semester efter semester fylder huset med interesserede tilhørere til nyheder fra forskningen. Tredjesalen bruges også til mødesal i andre sammenhænge, til indtagelse af smørrebrød efter medlemsmøderne og til afholdelse af festlige arrangementer. Med andre ord, begejstringen er nu udelt.

Blandt de senere festlige arrangementer skal blot nævnes afholdelsen af brygger Jacobsens 200-års fødsels-

selsdag i 2011. I den anledning oprettede Carlsbergfondet Carlsbergfondets Forskningspris, hvor modtagerne vælges af Selskabets præsidium på baggrund af indstillinger udefra. Samtidig modtog Selskabet en gave fra Ny Carlsbergfondet i form af en glasmosaik designet af kunstneren Erik A. Frandsen og udført af venetianske glasmosaikkunstnere, som monterede den på en af de store vægge i lokalet. I sit temavalg er det meget anderledes end Krøyers billede; det viser såkaldt almindelige mennesker, som venter på et optog (nærmere bestemt en 4. juli-parade i det amerikanske Midwest). Etagens kobbertag og tagvinduer var blevet udskiftet nogle år tidligere, så der er et levende lysindfald på glasmosaikken. Igen var (og er) der blandede meninger om gaven, selvom ingen er i tvivl om, at mosaikarbejdet er mesterligt.

Hvor Krøyers billede er vendt indad mod videnskaben og Selskabet selv, viser Frandsens mosaik hen til den globale offentlighed, som gerne gradvist skulle få glæde af det videnskabelige arbejde. Det er ikke så nyt, som det kan lyde, hvis man betænker hele oplysningsprojektet. Siden afslutningen af anden verdenskrig har forventningen om åbenhed og samfundsansvar igen trængt sig stærkt på og bidraget til at forme Selskabets udvikling.

Åbenhed: Det moderne samfund og videnskaben

Allerede efter første verdenskrig var der en ny form for udadvendthed i Selskabets virke. Danmark havde stået uden for krigen, og landets neutralitet banede vejen for, at det kom med som en af de grundlæggende medlemsstater i Folkenes Forbund, sammen med de allierede magter i 1919. Målet var at løse internationale konflikter på fredelig vis, og selvom Folkeforbundet aldrig blev en helt stor spiller på den internationale politiske scene, blandt andet fordi store stater som USA ikke deltog, så grundlagdes Den internationale Domstol i Haag, og andre sociale og humanitære opgaver blev adresseret. Folkeforbundet blev opløst i 1946, efter at De forenede Nationer var blevet oprettet (i 1945).

Denne øvelse i fredelig international sameksistens

medførte, at også nye videnskabelige foreninger opstod, hvori det neutrale Danmark kunne spille en konstruktiv rolle. Indtil da havde man været med i et udstrakt netværk af bytteforbindelser, som forbandt de europæiske lærde selskaber med hinanden via deres publikationer. En international akademisammenslutning blev formaliseret i 1900, og den første generalforsamling blev afholdt i 1901. Den var opdelt i sektioner, mere eller mindre svarende til Selskabets egne klasser, og selvom sammenslutningen borgede for en vis internationalisme i hvert enkelt akademis virke, så synes den ikke at have sat sig markante spor. Ved første verdenskrigs udbrud mistede den helt fodfæstet.

Samtidig syntes alle fredelige internationale samarbejder endnu vigtigere end tidligere, og de neutrale lande kunne her spille en vigtig rolle.

Selskabets sekretær, Martin Knudsen, deltog i sommeren 1917 i et interparlamentarisk delegeretmøde i Christiania, hvor den tidligere norske statsminister Frederik Stang holdt en tale, hvori han fremhævede Norden som neutralt mødested for internationalt videnskabeligt arbejde. Den danske forsvarsminister, Peter Munch, fik sæde i et »Udvalg til Forberedelse af Samarbejdet mellem de forskellige Nationers Videnskabsmænd efter Krigen«, som skulle undersøge, hvordan man i Norden kunne bidrage til at udfolde

FIGUR 24. Glasmosaik af Erik A. Frandsen, 2011.
Gave til Videnskabernes Selskab fra Ny Carlsberg-
fondet i anledning af Bryggerens 200-års fødselsdag.

ideen om internationalt samarbejde. Det danske undervisningsministerium nedsatte et udvalg med Munch i spidsen, og allerede der blev et muligt institut for sprogforskning, et H.C. Ørsted-institut til fysisk forskning og måske et tilsvarende for biologisk forskning nævnt. Knudsen ønskede, at Selskabet skulle spille en rolle i den proces, og rapporterede på et møde i oktober 1917:

Der er saaet et Frø, vi ved ikke engang, om det vil spire, men lad os gøre, hvad vi kan for at få det til at slå rod, og vokser der noget frem, kan vi ikke nu vide, hvad det bliver. Lad os arbejde for, at det bliver til Gavn for dansk Videnskab, og at det tilige kan gavne den internationale Videnskab. Lad os formulere et konkret Forslag uden at være alt for ængstelige for, om det kan realiseres i den Form, vi først giver Forslaget. Et konkret Forslag er i alle Tilfælde et nødvendigt Forhandlingsgrundlag, og jo før det fremkommer desto bedre. Jeg skal ikke nægte, at jeg inderlig ønsker, at Videnskabernes Selskab vil arbejde med paa denne Sag.

Et udvalg skulle arbejde med at fremsætte konkrete forslag til oprettelsen af nye institutter, der kunne tjene som internationale forskningscentre. Antagelsen var, at hvis Danmark slap helskindet gennem krigstiden, ville der være god mulighed for, at bevillingsmyndighederne ville gøre noget for videnskaben.

På et senere medlemsmøde, den 8. februar 1918, blev der spurgt til sagen, og her kunne Martin Knudsen oplyse, at der blandt andet var indsendt en plan for det påtænkte H.C. Ørsted-Institut, som nu skulle drøftes på de berørte institutioner. I den medfølgende motivation, som Martin Knudsen forfattede på Munchs anmodning og sendte med forslaget, hed det blandt andet:

Fra alle Sider har der hersket Enighed om, at ligesom de neutrale Stater nu under Krigen har den Pligt i saa høj Grad som muligt at læge Krigens Saar, saaledes er det ogsaa disse Nationers Opgave efter Krigen at bidrage til at genoprette det internationale Samarbejde, der paa saa mange Maader havde baaret rig Frugt i de Aar, der gik

umiddelbart forud for Krigen. Vi maa stræbe at bygge Bro mellem de Folk, der nu staar i Vaaben mod hverandre. De Kløfter, som Krigens Had og Bitterhed har slaaget, vil være en skæbnesvanger Hindring for den nærmeste Fremtids Kulturarbejde, og det vil sikkert vare længe, inden de aandelige Forbindelser, hvoraf det fredelige Kulturfremskridt saa væsentligt afhænger, atter vil kunne knyttes i fuldt Omfang.

Den privilegerede Stilling, som vort Fædreland har haft under Krigen, paalægger vort Folk store Forpligtelser til at tjene Genopbyggelsen af det europæiske Kultursamfund. Der foreligger da ogsaa mange Vidnesbyrd om, at man i de krigsførende Lande venter af os, at vi vil tage dette Arbejde op med Energi og forstaaelse af Tidens Krav.

I tillæg til et H.C. Ørsted-Institut for fysik og tilgrænsende videnskaber foreslog udvalget et Rask-Madvig-Institut for sprogvidenskab og filologi. Begge skulle være forskningsinstitut, der foruden fastansatte professorer skulle have finansierede stipendier for yngre udenlandske forskere. Forslaget om disse to institutter blev suppleret med et forslag om et havundersøgellesinstitut, et felt, hvor Danmark allerede havde gjort sig gældende. Da disse forslag blev rapporteret til Selskabets medlemmer i marts 1918, var der stærkt delte meninger om hele sagen, og kun havundersøgellesinstituttet fik en vis sympati.

Sagen fik en uventet udgang, da Selskabet i oktober 1918 modtog en betænkning fra det ministerielle udvalg, hvoraf det fremgik, at tanken om såvel et H.C. Ørsted-Institut som et Rask-Madvig-Institut var opgivet. I stedet blev det foreslået, at staten skulle oprette et Rask-Ørsted-fond med det formål at støtte dansk forskning – fortrinsvis forskning, som havde sammenhæng med international forskning. Fondet skulle supplere Carlsbergfondet, som hidtil havde stået alene med opgaven, og staten bevilgede fem millioner kroner til sagen. Desuden anbefalede man oprettelsen af et institut for havundersøgelser. Så vidt det velmente forsøg på at oprette internationale forskningscentre i skyggen af første verdenskrig. Rask-Ørsted Fondet var et meget vigtigt resultat, men det var ikke helt det, man havde set for sig.

Samtidig syntes det også hurtigt at stå klart, at forestillingen om et stærkt videnskabeligt samarbejde i Europa umiddelbart efter krigen var vanskelig at opretholde. De kendte, relativt unge unioner og råd var i vildrede, og Centralmagterne var udelukket fra deltagelse; der var stor usikkerhed og debat om, hvorvidt videnskab og politik kunne adskilles. En særlig tilspidset diskussion angik spørgsmålet om Tysklands deltagelse i Conseil International des Recherches; i denne sag stillede Danmark og specielt Norge sig stærkt på den side, der ønskede at fjerne hindringerne for Tysklands optagelse. Akademiet i Oslo meddelte, at hvis ikke hindringerne for de hidtil udelukkede staters deltagelse straks blev fjernet, ville det udtræde af nævnte Conseil og søge andre former for fuldt og helt videnskabeligt samarbejde. Resultatet var oprettelsen af to internationale unioner; videnskabsmænd fra de allierede magter grundlagde Conseil International des Recherches Scientifiques, som udelukkede tyskerne, mens den humanistiske Union Académique Internationale tillod alle akademier at søge optagelse – som så skulle godkendes med to tredjedels flertal. Det danske Selskab endte med tøvende at søge optagelse i Conseil International, men forbeholdt sig retten til at genoptage og videreudvikle sine egne relationer med alle lande, også de, der havde tabt krigen. Situationen forblev anspændt i lang tid efter, og hensigten med denne korte fremstilling af første verdenskrigs indflydelse på det internationale videnskabelige samarbejde er netop at vise, hvordan både den akademiske verden i almindelighed og Selskabet i særdeleshed blev indfiltret i en større politisk usikkerhed. Det var ikke sidste gang, at en krig gav anledning til akademisk selvrensning.

I mellemkrigstiden faldt der lidt ro over sagen, og der var grøde i dansk videnskab, som gav stor international genlyd. Selskabet var involveret i store leksikografiske projekter, oversøiske ekspeditioner, arkæologiske udgravninger, samt biologisk og fysisk laboratorieforskning. Selvom undervisningsministeriet havde afvist forslagene om nye internationalt orienterede forskningsinstitutter, så fik universiteterne faktisk langt bedre forskningsfaciliteter i mellemkrigstiden. Det gjaldt ikke mindst fysikken. Niels Bohr var blevet professor i teoretisk fysik i 1917, og han fik relativt hurtigt foranlediget et nyt og veludstyret institut til sit arbejde. I 1921 åbnede således Universitetets Institut for Teoretisk Fysik, som skulle få uanet betydning for det internationale samarbejde, som Selskabet tidligere havde forsøgt at fremhjelpe. Her kom det i kraft af én person, og ikke mindst hans Nobelpris i 1922. Histo-

rien om Niels Bohrs betydning for fysikken er fortalt mange steder. Her skal vi derfor vende blikket mod den side af hans virke, som direkte involverede Selskabet.

Niels Bohr blev valgt som Selskabets præsident i 1939; allerede i 1942, kort efter 200-års jubilæet måtte han forlade landet pga. krigen, og Selskabet var uden præsident indtil efter krigen. På det første møde efter krigen, den 21. september 1945, meddelte formanden for den naturvidenskabelig-matematiske klasse, at præsidenten var kommet hjem, og at man burde genoptage det fra 1944 udsatte præsidentvalg. Efter en uges betænkningstid indvilgede Bohr i at genopstille, og han blev enstemmigt valgt. I anledning af hans 60-årsdag den 7. oktober 1945 meddelte formanden for Carlsbergfondets direktion, Johannes Pedersen, at direktionen »som et varigt Udtryk for den Højagtelse og Taknemmelighed, der fra dansk Videnskabs Side skyldes Professor Niels Bohr for hans enestående Indsats i den videnskabelige Forskning«, havde besluttet at stille 100.000 kr. til rådighed med henblik på oprettelse af et legat, der skulle bære hans navn og administreres af Videnskabernes Selskab. Andre fonde ydede bidrag, og den samlede formue kom op på 400.000 kr. Det blev yderligere spædet op i forbindelse med Bohrs 70-års fødselsdag, og der uddeles stadig Niels Bohr-legater til studie- eller forskningsrejser i udlandet.

Niels Bohr blev genvalgt til præsident i 1949 og fortsatte i embedet indtil sin død i 1962. Det var uden for reglerne, men Bohr var på sin vis selv uden for kategori. Blandt andet havde han modtaget Elefantordenen, som han fik tildelt af kong Frederik IX efter dennes tronbestigelse i 1947. Majestæten var til stede ved et møde i Selskabet den 17. oktober samme år, som var tilegnet mindet om kong Christian X, og ved den lejlighed meddelte han, at han samme dag havde tildelt præsidenten Elefantordenen, og tilføjede, at hensigten ikke blot havde været at udmærke Niels Bohr, »men tillige at hædre dansk Videnskab, for hvilken Niels Bohr var så ypperlig en Repræsentant«. Det kan man stadig glæde sig over, og der er ingen tvivl om, at Niels Bohr var en ener, og at hans position var med til at styrke dansk videnskabs anseelse i ind- og udland.

Efter krigen kom der igen liv i den videnskabelige udveksling med udlandet, herunder andre akademier, og Selskabets internationale forbindelser, som havde ligget sovende hen under også denne krig, blev genoptaget. Navnlig kom forbindelsen til Royal Society i London til at spille en stor rolle. Allerede i 1945 besøgte man hinanden, og et møde i London i 1946 i anledning af 300-året for Isaac Newtons fødsel gav lej-

FIGUR 25. Den unge Niels Bohr (1917). På vej til tinderne, uden endnu helt at være klar over det. Foto af Julie Laurberg & [Franciska] Gad. Selskabets arkiv.

lighed til at drøfte genoprettelsen af det internationale samarbejde efter krigen. Det handlede ikke kun om genetablering af de gamle unioner; det var nu et langt mere principielt spørgsmål om videnskabelig åbenhed. Efter anvendelsen af atombomber mod Hiroshima og Nagasaki i august 1945 var spørgsmålet om videnskabens ansvar for udviklingen blevet højaktuelt, og det affødte naturligt nok megen debat både i Selskabet og andre kredse.

Niels Bohr, som havde bidraget til udviklingen af bomben, plæderede offentligt for en 'åben verden', dvs. en verden, hvor videnskabens resultater ikke skulle hemmeligholdes for andre. Conseil International des Unions Scientifiques holdt et møde i november 1945 for om muligt at skabe konsensus om åbenhed, men det var svært. Det var et vanskeligt emne, men efter at have fået indført et afsnit, hvori det fastslås, at »nuclear energy is not unique among scientific advances in its possible effects for good or evil,« ender man med at udtale, at »The General Assembly is convinced that international security and welfare will be impossible if in any country for the future military secrecy is allowed to dominate scientific discovery or to prevent the frank discussion and open publication of scientific

results«. Niels Bohr støttede denne formulering; men dermed var spørgsmålet om videnskabens frihed ikke løst. I 1950 offentliggjorde Bohr et brev til De forenede Nationer, hvori han fremlagde sine egne overvejelser i håb om at kunne påvirke den internationale stemning, men der var allerede en ny krig i gang, i Korea, og Bohrs lange skrivelse havde ikke meget gennemslag.

Det var ikke kun videnskab og storpolitik, der optog Selskabet i disse år. Det var også spørgsmål om indvalg af medlemmer og om Selskabets opgave i samfundet. August Krogh, der ligesom Bohr var nobelpristager, mente, at der måtte relativt radikale ændringer til, hvis Selskabet overhovedet skulle bevare en rolle i samfundet. I februar 1947 skrev han et brev til præsidenten (Bohr), hvori han forudser en udvikling, hvor man i langt højere grad end hidtil vil spørge videnskaben til råds og stræbe efter at anlægge videnskabelige synspunkter på samfundets problemer. Og så skriver han, at Selskabet må sørge for at indvælge flere, især yngre medlemmer og i langt højere grad erklære sig villigt til at påtage sig de funktioner, som naturligt tilfalder det: »at være Regeringens raadgiver i videnskabelige spørgsmaal, at deltage i administrationen af de midler som man vil stille til raadighed for forskningen, og i almindelighed, at fremme forstaaelsen af den frie, fundamentale forsknings betydning for Samfundet«.

Det affødte stærk diskussion på mødet den 12. december 1947; der var en bekymring for, at en udvidelse af medlemsstallet ville risikere at brække Selskabet i stykker; præsidenten mente, at det gjaldt om at bevare den historiske tradition og se Selskabet som en sluttet forsamling. Der var lange diskussioner, og Krogh udtalte, at han ikke nødvendigvis ville stå fast på sit forslag, man kunne senere finde andre metoder til at få flere yngre kræfter ind; men slaget var tabt.

I et brev til Selskabet af 14. januar 1948, som samtidig offentligjordes i aviserne, meddelte Krogh, at han hermed trådte ud af Selskabet, og han begrundede det med, at Selskabet ikke så sin opgave i øjnene – at fremme forskningens vilkår – en opgave, der kræver et stort arbejde for at sikre unge forskere og nye kilder til forskningsfinansiering, som man bør engagere sig i. Fra Selskabet svares der, at der ikke er særligt stor forskel på synspunkterne vedrørende Selskabets opgaver, det er først når »professor Krogh forlanger, at V.S. fuldstændigt skal ændre sin arbejdsmåde og som korporation skal stræbe efter at tage ledelse i disse opgaver, og når han betegner dette som Selskabets 'naturlige forpligtelse', at hans synspunkter ikke er trængt igennem«.

I praksis medførte balladen, at man fortsatte drøftelsen af mulige nye opgaver for Selskabet. Niels Bohr forestod en henvendelse til regeringen om nødvendigheden af flere midler til forskningen. Bortset fra Rask-Ørsted Fondet, som blev oprettet i 1919 til støtte for dansk deltagelse i internationalt forskningssamarbejde, havde dansk forskning kun været støttet af private fonde, herunder ikke mindst Carlsbergfondet. Bohr meddelte, at det efter Selskabets skøn var nødvendigt med et statsligt bidrag til forskningen på niveau med Carlsbergfondets. Tiden var moden, og resultatet blev oprettelsen af Statens almindelige Videnskabsfond i 1952, hvor Selskabet blev repræsenteret i bestyrelsen. August Krogh var død i 1950, så han nåede ikke at se, hvordan den diskussion, han havde indledt, faktisk havde sat noget i gang, eller i hvert fald fremskyndet en proces med at tage mere aktivt del i de nære samfundsmæssige rammer for forskningen.

En anden form for samfundsengagement kom med de offentlige foredrag, som Selskabet igangsatte efter ombygningen af huset på H. C. Andersens Boulevard i 1976, der blev nævnt oven for. De blev varetaget af et Udvalg for Udadrettet Virksomhed, nu benævnt Forskningsformidlingsudvalget. Over den sidste lille snes år har et Forskningspolitisk Udvalg (FPU) desuden påtaget sig at arrangere årlige forskningspolitiske møder med deltagelse af ressourceministeren og et bredt udsnit af den danske forskningsverden. Ved hvert møde forelægges en hvidbog som udgangspunkt for diskussion af udvalgte temaer, som Selskabet finder påtrængende for både forskningsverdenen og samfundet. Hvidbøgerne er offentligt tilgængelige på Selskabets hjemmeside.

Verden er alene på grund af den teknologiske udvikling langt mere åben end på Niels Bohrs og August Kroghs tid, og Selskabet er meget bevidst om sin opgave som rådgiver og inspirator for udviklingen af videnskaben og dens rammer.

En form for fornyelse, om end af en lidt anden slags end den, Krogh havde set for sig, fandt udtryk med oprettelsen af Det Unge Akademi under Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab i 2011. Denne fornyelse var inspireret af tilsvarende initiativer i andre europæiske lande – Tyskland, Holland og Sverige. Det særlige ved det forslag, præsidiet forelagde Selskabets medlemmer, var en tættere forbindelse mellem Selskabet og det påtænkte Unge Akademi end i de nævnte andre lande. I forslaget fremhævedes det således, at Det Unge Akademi skulle understøtte Selskabets formålsparagraf, hvori det hedder, at Selskabet skal bi-

drage til både grundvidenskab og tværvideenskabeligt samarbejde.

Det Unge Akademi skulle give fremragende yngre forskere tilsvarende muligheder for at mødes og engagere sig i en tværvideenskabelig debat med udgangspunkt i eget speciale. Disse forskere skulle desuden opmuntres til at tage egne initiativer, der slog bro mellem videnskab og samfund. Det Unge Akademi kunne således sikre landets unge forskere en stemme i samfundet. Medlemsskaren fastsattes til 40, efterhånden som Akademiet blev udbygget. Efter både en skriftlig og en mundtlig forelæggelse af forslaget blev det vedtaget.

Det Unge Akademi er nu en selvstændig og markant enhed under Videnskabernes Selskab. Selskabet har det økonomiske ansvar og fører tilsyn med Akademiets generelle virke via Præsidiet og lægger hus og sekretærbistand til Det Unge Akademis arrangementer, publikationer mm. På den anden side er det de unge akademimedlemmers eget ansvar at organisere sig internt i tværgående tematiske grupper, at tage selvstændige initiativer til symposier, debatter, karriereworkshops, forskningsformidlende initiativer, lederuddannelse og andet, der kan styrke både de individuelle forskeres og det samlede Akademis profil. Det er ligeledes dem, der afgør, hvordan og hvornår møder skal finde sted, udover visse fastsatte minimumskrav til mødevirksomheden.

Medlemskab af Det Unge Akademi er tidsbegrænset til fem år, og det opnås på baggrund af en ansøgning, efterfulgt af et interview med indvalgskomitéen. Kandidaterne redegør her for deres motivation og

FIGUR 26. Det Unge Akademis emblem; griffen er lånt fra Selskabets segl, men har her fået hovedrollen.

Emblemet er tegnet af »Og Jensen«.

konkrete interesse i medlemskab. Indvalgskomitéen nedsattes det første år af Selskabets præsidium, derefter af præsidiet i samarbejde med Det Unge Akademi formandskab. Ansøgningerne vurderes med skyldigt hensyn til forskningskvalitet, motivation og vilje til tværfagligt samarbejde. Man kan ikke samtidig være medlem af Det Unge Akademi og Videnskabernes Selskab, ligesom det første heller ikke automatisk fører til det sidste. Men den udveksling mellem de to grupper, som præsidiet havde forestillet sig, er fuldt ud indfriet. De årlige fællesmøder mellem Selskabet og Det Unge Akademi, der belyser aktuelle videnskabelige spørgsmål, har vist sig at være lige så interessante og velbesøgte som håbet, og derudover er der samarbejde omkring initiativer som Forskningens Døgn og offentlige møder. De unge akademimedlemmer er i en vis forstand de 'adjunkter,' man så for sig i 1742, men som aldrig materialiserede sig - dog langt mere uafhængige end det historiske forlæg, som man i øvrigt slet ikke tænkte på ved oprettelsen af Det Unge Akademi.

Åbenhed, fornyelse, internationalisme og forskningspolitiske initiativer synes i særlig grad at have kendetegnet Selskabets virke de seneste 25 år. Med udviklingen af de digitale kommunikationsformer er de internationale unioner derimod ved at tabe terræn. Langt de fleste forskere møder nu hinanden på mail eller via nettet, og alle er allerede internationalt forbundne. Man kan ikke være forsker alene hjemme. Universiteterne leverer en institutionel ramme for arbejdet, men det videnskabelige arbejde sprænger i praksis alle rammer.

Afsluttende bemærkninger

Ser man på Selskabets historie over hele dets 275-årige liv, synes udviklingen at have accelereret voldsomt gennem tiden. Det skyldes naturligvis de store ændringer i samfundsstrukturer, politiske systemer og kommunikationsformer, som hver især har skubbet på udviklingen. Dog er Selskabet på magisk vis det samme; ændret, men stadig sig selv i ønsket om at bidrage til at højne kvaliteten af videnskabelig viden og til at sikre en fortsat videnskabelig samtale, i bogstavelig forstand.

I anledning 275-års jubilæet er det berigende at konstatere, hvordan det stadig lykkes Selskabet at holde sammen på den videnskabelige tanke ved at tilbyde en ramme for en generøs udveksling af viden mellem de stadigt mangfoldigere videnskabelige specialer, og de nu adskillige universiteter. Meget er allerede sket, men Selskabets historie fortsætter.

FIGUR 27. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs segl, som blev nyttegnet i 2014 af Troels Faber.

Kilder til citater

- s. 15 Molbech 1843, s. V.
s. 15 Lomholt 1942, s. 474.
s. 15 Lomholt 1942, s. iv.
s. 15 Lomholt 1942, s. 484.
s. 16 Blegvad 1992, s. 16.
s. 17 Lomholt 1942, s. 10.
s. 17 Lomholt 1942, s. 12.
s. 19 Lomholt 1942, s. 10f.
s. 20 Lomholt 1942, s. 24f.
s. 20 Lomholt 1942, s. 231f.
s. 22 Lomholt 1942, s. 231.
s. 22 Lomholt 1942, s. 93.
s. 22 Lomholt 1942, s. 104.
s. 22 Lomholt 1942, s. 107.
s. 23 Lomholt 1942, s. 108.
s. 23 Lomholt 1942, s. 121.
s. 24 Lomholt 1942, s. 130.
s. 25 Lomholt 1942, s. 456f.
s. 26 Molbech 1843, s. 25.
s. 26 Molbech 1843, s. 25.
s. 26 Molbech 1843, s. 25.
s. 27 Nørlund 1942, s. 30.
s. 27 Lomholt 1961, s. 6.
s. 27 Lomholt 1961, s. 12.
s. 27 Lomholt 1961, s. 15-17.
s. 28-30 Bugge 1779, s. I, aftrykt
Lomholt 1961, s. 31.
s. 31f Schiønning 1772, s. 3f.
s. 33 Lomholt 1960, s. 361.
s. 38 Lomholt 1950, s. 508f.
s. 38 Lomholt 1950, s. 510.
s. 38f Lomholt 1950, s. 511.
s. 39 Lomholt 1950, s. 515.
s. 40 Lomholt 1942, s. 629f.
s. 41 Lomholt 1942, s. 630.
s. 41 Lomholt 1942, s. 630.
s. 41 Lomholt 1942, s. 630.
s. 41 Lomholt 1942, s. 637.
s. 41f Lomholt 1950, s. 519f.
s. 43 Lomholt 1954, s. 3.
s. 43f Lomholt 1954, s. 12.
s. 44 Lomholt 1950, s. 546.
s. 45 Blegvad 1992, s. 101.
s. 45 Blegvad 1992, s. 104.
s. 45 Blegvad 1992, s. 104.
s. 47 Lomholt 1950, s. 206.
s. 47 Lomholt 1950, s. 207.
s. 48 Blegvad 1992, s. 28.
s. 48 Blegvad 1992, s. 29.
s. 49 Blegvad 1992, s. 33f.
s. 49 Blegvad 1992, s. 33f.
s. 49 Blegvad 1992, s. 43.
s. 49 Blegvad 1992, s. 48.

Litteraturliste

- Blegvad, Mogens 1992. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1942-1992*. København: Munksgaard (Kommissionær).
- Bugge, Thomas 1779. *Geographisk og Astronomisk Bestemmelse af de vigtigste Hovedpunkter og Steder i det generale Karte over Sieland*. Videnskabernes Selskabs Skrifter, bd. XII.
- Fine Licht, Kjeld de 1999. *Carlsbergfondets Bygning 1899-1999*. København: Carlsbergfondet.
- Finnsón, Hannes 1796. *Mannfækkun af Hallærum*. Reykjavík 1970: Almenna Bókafélagið.
- Fritzboøger, Bo 2015. *Mellem Land og By. Landbohøjskolens Historie*. København: Københavns Universitet.
- Hastrup, Kirsten 1990. *Nature and Policy in Iceland 1400-1800 An Anthropological Analysis of History and Mentality*. Oxford: Clarendon Press.
- Jelved, Karen og Andrew D. Jackson, red. 2010. *H. C. Ørsteds rejsebrev*. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. *Scientia Danica, Series H, Humanistica*, 8 vol. 2.
- Lomholt, Asger 1942. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bd. I. København: Munksgaard (Kommissionær)
- Lomholt, Asger 1950. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bd. II. København: Munksgaard (Kommissionær)
- Lomholt, Asger 1954. »Et møde i Videnskabernes Selskab«. *P. S. Krøyers Maleri og dets Tilblivelse*. København: Munksgaard (Kommissionær).
- Lomholt, Asger 1960. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bd. III. København: Munksgaard (Kommissionær)
- Lomholt, Asger 1961. *Landmaaling og Fremstilling af Kort under Bestyrelse af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1761-1843. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bd. IV. København: Munksgaard (Kommissionær)
- Lomholt, Asger 1973. *Manuskripter og Tegninger i Selskabets Arkiv. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bd. V. København: Munksgaard (Kommissionær)
- Magnússon, Skúli 1785. *Beskrivelse af Gullbringu og Kjósar sýslur*, Jón Helgason, red. 1944. København: Munksgaard (Bibliotecha Arnarnaganeana)
- Molbech, Christian 1843. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets Første Aarhundrede 1742-1842*. København: Videnskabernes Selskab.
- Nørlund, N. E. 1942. *Danmarks Kortlægning: En historisk Fremstilling*. Første Bind. *Tiden til Afslutningen af Videnskabernes Selskabs Opmaaling*. København: Munksgaard (Geodætisk Instituts Publikationer, bd. 4)
- Ólafsson, Eggert 1772. *Vice-lavmand Eggert Ólafssons og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Selskab i Kiøbenhavn*. Sorø: Trykt hos Jonas Lindgrens Enke.
- Pedersen, Olaf 1992. *Lovers of Learning. A History of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters 1742-1992*. København: Munksgaard.
- Schønning, 1772. Fortale. Til Eggert Ólafsson. *Vice-lavmand Eggert Ólafssons og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Selskab i Kiøbenhavn*. Sorø: Trykt hos Jonas Lindgrens Enke (s.I-X). Willemsen, Henrich 1992. *Norske reise anno 1733, beskrivelse af Kong Christian 6. og Dronning Sophie Magdalenes rejse til Norge 12. maj - 23. september, faksimileudgave af håndskrift i Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek, København*. Herning: Poul Kristensen.